

Arkeologia nyt!

Arkeologi nu!

2/2011

Arkeologia nyt!

Arkeologi nu!

2/2011

14. vuosikerta

Julkaisija

Turun Maakuntamuseon ystävät
– Åbo Landskapsmusei vänner ry
Arkeologian jaosto
– Arkeologi sektionen
PL 286, 20101 Turku

Vastaava päätoimittaja:

Lauri Viinikkala
Hämeenkatu 14 D 71
20500 Turku
puh. 040 767 9085
laalvi@utu.fi

Toimituskunta: Arkeologian jaosto

Toimitus ja taitto: Heli Kytölä

Tilaukset ja ilmoitusmyynti:
arkeoinfo@gmail.com
Maria Pulli
puh. 040 741 4877

Painopaikka: Konturo, Turku

ISSN 1236 – 4827

Tässä lehdessä:

- 3 Vanhoja asioita uudistuneessa muodossa**
- 4 Muiston jäljillä**
Jenny Maria Montin Tallgren kulttuurimuistojen tallentajana
- 6 Muinaisuutta lähimetsästä**
Marja Peltomäki löysi arkeologiasta harrastuksen
- 8 Kokemuksia kivikauden arkeologiasta**
Kaivauksilla Salon seudulla
- 10 Digitaalinen vallankumous ja arkeologia**
Digitaalisuus on tullut myös osaksi arkeologiaa
- 11 Kaivajan mietteitä Vainionmäellä**
Mikä sai Laurin jälleen kuopan pohjalle?
- 13 Savea, niittejä ja iskoksia**
Raision Papinkallion kaivaukset nostivat uusia kysymyksiä
- 14 Yleisöarkeologiaa Korpholmenilla**
Kruunupyyn kruununhospitaalin jäljillä
- 15 Naantalin luostarin rannassa**
Kirjaesittely
- ”Stenarna skola tala”**
– Historiebruk kring Nådendals kloster
- 16 Muinaiset rannat – Forntida stränder**
Arkeologinen näyttely Satakunnan Museossa
- 21 Aroilta ihmisen hoiviin, rannoilta rikkaruhoiksi, kaukaa etelästä pohjoisen rohdoiksi – vielä kerran arkeofyyteistä**
- 24**

Kannen kuva:
Nämforsenin kivikauti-
sia kalliopiiirroksia.
Björnola Lind.

s. 4

Maarian Saramäen Marttilan rautakauden kalmistoa tutkitaan. Ovatkohan kuvaan kokoontuneet naiset töissä vai tulleet muuten vain katsomaan? Etualalla kalmistomaata kaivava nainen lienee Jenny Maria. Kuva Juhani Rinne. Turun Museokeskus.

Vanhoja asioita uudistuneessa muodossa

Arkeologia NYT! -lehden vuoden 2008 viimeisen numeron pääkirjoitus päättyi lainaukseen Anders Lizeliuksen Suomenkielisten Tieto-Sanomien vuoden 1776 viimeisen numeron lopusta, jossa todettiin, että oli tullut välttämättömäksi lehden ”ulos-antamisen kanssa seisahtaa joxi kuxi ajaxi.” Tieto-Sanomille tauko muodostui pysyväksi, sillä tämän maamme ensimmäisen suomenkielisen sanomalehden tarina päättyi lopullisesti mainittuun ilmoitukseen, eikä se enää koskaan ilmestynyt.

Arkeologia NYT!:in kohtalo sen sijaan ei osoittautunut yhtä lohduttomaksi. Tieto-Sanomien kovaan kohtaloon oli viime kädessä syynä tilaajien puute, mutta tätä ongelmaa Arkeologia NYT!:illä ei koskaan ole ollut. Sen saimme lehden toimituskunnassa huomata lähes välittömästi numeron 4/2008 ilmestyttyä. Yksi jos toinenkin arkeologian harrastaja ja ammattilainen kyseli, mihin lehti oli kadonnut ja eikö se kuitenkin vielä alkaisi ilmestyä jossakin muodossa.

Lukijoiden toiveiden ja kannustuksen rohkaisemana syntyi lopulta ajatus lehden henkiinherättämisestä. Suunnitelmat vaihtelivat jonkinlaisen nettilehden ja vanhaan tapaan neljä kertaa vuodessa ilmestyvän paperiversion välillä. Tämän vuoden alussa olimme päätyneet siihen vaiheeseen, että uuden Arkeologia nyt! -lehden ensimmäinen numero uudistuneine ulkoasuineen oli valmis julkaistavaksi. Aluksi tarkoituksena oli julkaista vain yksi lehti vuodessa, mutta varauduimme myös mahdollisen toisen numeron tekemiseen.

Alkukevällä painosta tulleen numeron 1/2011 suosio ylitti odotuksemme ja keksällä siitä piti ottaa toinen painos. Saamamme palaute oli lähes yksinomaan positiivista. Tämä poisti viimeisetkin epäilyksemme siitä, pitäisikö toista numeroa lainkaan julkaista. Myös innokkaita kirjoittajia oli ilmaantunut runsaasti, eikä ilman heitä lehden tuottaminen tietenkään olisi edes mahdollista.

Osittain vanhalla ja osittain uudistuneella joukolla olemme päässeet Arkeologia nyt! -lehden toiseen numeroon. Toivottavasti pystymme myös jatkossa tuottamaan lehteä, joka palvelee kaikkia arkeologian ystäviä mahdollisimman hyvin.

Lauri Viinikkala

Muiston jäljillä - Jenny Maria Montin Tallgren kulttuurimuistojen tallentajana

Menneenä kesänä oli Maarian pappilan leivintuvassa esillä näyttely merkittävästä kulttuurivaikuttajasta Jenny Maria Montin Tallgrenista. Koroinen 2011-hankkeen tuella toteutettu näyttely kertoi Jenny Marian ansiokkaasta työstä muinaisuuden, arkeologian ja kotiseutututkimuksen parissa. Maarian kirkkoherra Ivar Tallgrenin puolison ansioksi voidaan lukea mm. Koroistenniemen arkeologisten tutkimusten aloittaminen 1898 sekä Pyhän Olavin dominikaanikonventin raunioiden tunnistaminen 1901.

Jenny Maria Montin vuonna 1868.
Kuva Raahen museo.

Jenny Maria Montin syntyi 4.3.1852 Raahelaiseen laivanvarustajaperheeseen. Hänen vanhempansa olivat Christina Margaretha Durchman ja Johan Michaelinpoika Montin. Pie-nestä pitäen Jenny Maria oli tiedon-haluinen ja luova lapsi. Hän unel-moi opiskelusta, mutta lapsuutta ja nuoruutta varjosti sairastelu. Lääkäri kielsi opettajaseminaarista haaveilleel-ta Jenny Marialta opiskelun. Tämä ei kuitenkaan estänyt häntä etsimästä tietokanavaa.

Jenny Maria oli äidinkieleltään ruot-sinkielinen ja suri sitä, ettei osannut suomea. Hänen kiinnostuksensa isän-maata, sen kansaa ja historiaa kohtaan heräsi jo varhaisella iällä. Kansallis-romanttisessa hengessä Jenny Maria perusti Raahen Kevätyhtiön, Majfö-reningenin, vuonna 1870. Kevätyhtiö oli pikkulintujen suojeluyhdistys lap-sille ja nuorille, ja sen oli alkuaan pe-rustanut Zachris Topelius Helsingissä.

Taimintaa

Muinaismuistoyhdistyksessä

Käännekohta Jenny Marian kult-tuurillisessa heräämisessä tapahtui vuonna 1871. Silloin hän liittyi sama-na vuonna perustettuun, vielä Suomen Muinamuisto-Yhtiö nimellä tunnet-tuun, Muinaismuistoyhdistykseen. Yh-distyksen tavoitteena oli herättää kansan kiinnostus muinaismuistoja kohtaan ja luoda edellytykset niiden suojelun ja

tutkimuksen käynnistämiseksi. Käy-tännössä yhdistys alkoi harjoittaa valis-tustoimintaa ja kerätä muinaisesineitä, taidetta ja vanhaa esineistöä tulevan kansallismuseon kokoelmiin.

Järjestön aktiivisesta jäsenestä Jenny Mariasta tehtiin yhdistyksen Raahen asiamies. Hän mm. kunnosti eversti Herman Flemingin haudan, tutki pe-rusteellisesti Raahen kirkon, keräsi ah-kerasti kansan muistitietoja sekä teki tutkimusretkiä maaseudulle.

Muinaismuistoyhdistys korvasi Jen-ny Marialta puuttuneet opiskelumah-dollisuudet. Yhdistyksen toimittamien lehtisten ja aineistojen kautta hänelle hahmottuivat arkeologisen tutkimuk-sen perusasiat. Nuorelle Jenny Mari-alle yhdistykseen liittyminen merkitsi toimintakanavan löytymistä. Hänen toimintansa muinaismuistoyhdistyk-sessä jatkui kaikkiaan kuusi vuosikym-mentä. Vuonna 1904 hänet valittiin yhdistyksen Turun asiamieheksi. Hän järjesti mm. koko Suomen kattavan maalattujen muotokuvien luetteloin-nin. 70-vuotispäivänään Jenny Maria valittiin muinaismuistoyhdistyksen kunniajäseneksi.

Aktiivisuus herää Maariassa

Vuonna 1876 Jenny Maria avioitui nuoren teologian opiskelijan Ivar Tallgrenin kanssa. Pariskunnan tie vei ensin Punkalaitumen kautta Pyhäjär-velle Uudellemaalle ja sieltä vuonna

1879 Ruovedelle, jonne Ivar pääsi kirkkoherraksi. Jenny Maria ja Ivar sai-vat yhdessä viisi lasta: Oivan, Kaarl-on, Ailin, Anna-Marian ja Aarne Michaë-lin. Lisäksi olivat Greta ja Eero, jotka olivat kuolleet lapsina. Jenny Marian rakkaus muinaisuuteen periytyi erityi-sesti Aarne Michaëlille, josta tulikin myöhemmin yksi kansainvälisesti kuu-luisimmista suomalaisarkeologeista.

Vuonna 1887 Ivar valittiin Maa-rian kirkkoherraksi ja perhe muutti Turkuun, ”piispojen pitäjään”. Muu-taman perhe-elämän täyttämän hiljai-semman vuoden jälkeen Jenny Mari-an nuoruuden intohimo puhkesi taas valloilleen. Maariaan muutto merkitsi hänelle uutta tilaisuutta toteuttaa kut-sumustaan, tutkia menneisyyden jäl-kiä. Kirkon vanha keskus tarjosi tähän oivat olosuhteet. Kaupungissa ei ollut rakennustyömaata, joka olisi jäänyt Jenny Marialta huomaamatta; hän oli aina paikalla siellä, missä kaivettiin. Jo nuoruudessaan hän oli tutustunut moniin Muinaismuistoyhdistyksen jä-seniin ja arkeologeihin. Heitä ruustin-na myös kestitsi mielellään pappilan kahvipöydässä.

Arkeologia rakkaana harrastuksena

Arkeologia oli Jenny Marialle hyvin tärkeä harrastus. Hänen tapanaan oli kierrellä ympäristössä tutkien ja tehden havaintoja. Jo nuoruusvuosina

hän oli tutustunut syntymäpaikkansa Raahen ja sen lähiseutujen muistomerkkeihin. Hän mittasi muinaisina hautoina pidettyjä kiviroykkiöitä ja keräsi muinaismuistoja.

Maariassa Jenny Maria kuuli Koroisten isännältä, että tämän parhaassa pellossa Koroisten niemellä oli mullan alla ”puustaaveja kalliassa”. Jenny Maria oivalsi, että kyse oli hautakivistä. Hän otti oitis yhteyttä valtionarkeologi J.R. Aspeliniin, joka kehotti Turun historiallisen museon johtokuntaa aloittamaan kaivaukset. Turkulainen Fredrig Rettig tarjosi tutkimuksiin rahoitusta sillä ehdolla, että Aspelin hankkisi Helsingistä arkeologin ja Koroisten löydöt saisivat jäädä Turkuun. Kaivaukset aloitettiin vuonna 1898 syyskuussa. Nuori keskiajasta kiinnostunut maisteri Juhani Rinne sai tehtäväkseen tutkia niemen kesinä 1901-1902. Paikalta löydettiin paitsi piispanlinnan jäännöksiä, myös Turun tuomiokirkon edeltäjäksi oletetun kirkon perustukset. Koroisten niemen kaivaus oli Turun kaupungin historiallisen museon ensimmäinen tieteellinen keskiajan arkeologinen kaivaus. Sen aloitteesta voidaan antaa kunnia Jenny Marialle.

Kesän näyttelyssä oli esillä mm. Jenny Marian löytöjä ja muistiinpanoja. Kuva Jaana Airola.

Pyhän Olavin luostarin raunioiden löytäjä

Pyhän Olavin dominikaaniluostarin rauniot havaittiin perustuskaivausten yhteydessä tammikuussa 1901, jolloin niistä lähetettiin tieto Muinaistieteelliselle toimistolle. Myös Jenny Maria raportoi kirjeitse Kaskenkatu 1:n tontin ”tuhoavista purkutöistä” tohtori Appelgrenille. Kirjeessä oli mm. selostus hyvin säilyneistä tiilikivimuureista ja holvikaarista.

Jenny Maria oli vakuuttunut löydösten merkittävydestä, ja uskoikin niiden olevan peräisin Suomen ensimmäisestä luostarista. Tämä dominikaaniveljesten perustama luostari oli vaikuttanut Turussa vuosina 1249 - 1537. Myös tohtori Appelgren vakuuttui asiasta ja saapui kaivauspaikalle Helsingistä 25.1.1901.

Jenny Maria työskenteli kaivauksilla päivittäin tyttärensä Aili apunaan. Työnjako oli selkeä: Jenny Maria teki muistiinpanoja ja mittauksia, Aili jäljensi muureja ja piirsi kuvia esinelöydöistä. Suomen Museo -lehteä varten kirjoittamassaan tieteellisessä selonteossa Appelgren antoi erityiskiitokset Jenny Marialle tämän ”valppaudesta ja hellittämättömästä innosta”. Hänen mukaansa Jenny Mariaa voidaan oikeutetusti pitää luostarin raunioiden löytäjänä.

30.1.1901 Aili-tytär kirjoittaa päiväkirjaan:

”Kaskenkadun varrella löytäneet rauniot ovat antaneet mammalle paljon työtä ja hommaa. Ensin pani hän minut niitä piirtämään kauhean tuulisena päivänä. Mamma itse ikivanhasa kapassaan multaisena ja pörröisenä mittasi ne. Sitten kirjoitti hän niistä Helsinkiin ja käski jonkun välttämättä tulla tänne, houkutukseksi pani minun silmänräpäyskuvani mukaan. – Kun toht. Appelgren itse korkeassa persoonassaan ilmestyi Helsingistä, niin loppui huoli raunioista, mutta niitten ihmeellinen vetovoima ei silti hävinnyt. Yhä hän siellä on käynyt pari kolme kertaa päivässä kokoamassa luita ja ruostuneita rautoja ‘museoon’, ‘pakloodaan’, työnjohtajien vajassa. Ja sitten on meidän kotonamme tänä lyhyenä aikana käynyt tavallista enemmän muinaismuistoherroja.”

Jenny Marian jäljillä

Turun yliopiston museologian oppiaineen opiskelijoiden toteuttaman näyttelyn tarkoituksena oli luoda katsoaus Jenny Marian jättämään jälkeen arkeologian ja kotiseudun tutkimuksen saralla. Jenny Maria oli monella tapaa aikanaan poikkeuksellinen nainen. Hän oli ruustinna ja perheenäiti, joka silti kykeni löytämään aikaa omille kiinnostuksen kohteilleen. Hänen tekemänsä tutkimustyö oli myös tuloksellista. Näyttelyssä oli nähtävillä mm. Jenny Marian Turun Maakuntamuseon kokoelmiin lahjoittamia, itse kerättyjä, arkeologisia löytöjä.

Jenny Maria jaksoi väsymättä seurata muinaisuuden jälkiä aina kuolemaansa, vuoteen 1931, saakka. Hänet haudattiin rakkaille synnyinseuduilleen Raahen. Näyttelyssä myös kävijät saivat mahdollisuuden kulkea muiston jäljillä – menneisyyden ja etenkin tämän erityislaatuisen naisen tallennustyön jättämän muiston jäljillä.

Emmi Kotilehto

Marja Peltomäki löysi arkeologiasta harrastuksen

Muinaisuutta lähimetsästä

Uusia ilmoituksia mahdollisista muinaisjäännöksistä tehdään kaiken aikaa. Usein ilmoitukset tulevat arkeologian harrastajilta. Uusimpia röykkiö löytöjä Turussa ovat Marja Peltomäen vuosina 2009 - 2011 Turun museokeskukselle ilmoittamat Satavan saaren Turkukalliolla sijaitsevat pronssikautiset röykkiöt. Tehdäkseen ilmoitukset näistä röykkiöistä Marjan oli ensin pitänyt, paitsi mennä metsään, olla kiinnostunut aiheesta ja osata kiinnittää huomiota kallioiden päällä lepääviin kivi-muodostelmiin.

Kiinnostus historiaan on ollut Marjalle aina osa luonnetta, mutta arkeologiasta hän innostui syvällisemmin oikeastaan vasta vuonna 2009 vieraillessaan Kuralan Kylämaässä ja sen rautakautisilla polttokenttäkalmistoilla. Toki hän esimerkiksi jo sukututkimusharrastuksensa parissa oli pannut merkille, että äidin suvun lähtöpaikka Laitila on tunnettu muinaisjäännöksistään.

Sukututkimusta Marja onkin harrastanut pitemmän aikaa. Moni löytää sukututkimuksen vaiheessa, jolloin omasta nuoruudestaan on kulunut vähintään puoli vuosisataa, mutta Marja availi maakunta-arkiston ovia jo parikymppisenä. Siellä vanhemmat papat häntä ystävällisesti neuvoivat arkistojen käytön saloihin. Luonnollisesti harrastuksessa on ollut välillä hiljaisempia kausia, ja aivan viime aikoinakin arkeologiaan paneutuminen on tainnut ajaa hieman ohitse.

- Sukututkimus on hyvin paljon yksin

puurtamista, mutta arkeologiaa voi mukavasti harrastaa yhdessä samanhenkisten kanssa esimerkiksi retkillä luontoon ja museoihin, sanoo Marja.

Avauksen sosiaalisempaan arkeologiaharrastukseen ja samanhenkisten seuraan Marja sai menemällä Turun työväenopiston arkeologian kurssille. Kurssit ovat pyörineet yhtäjaksoisesti vuodesta 2003 ja vuosittain osallistujia on ollut noin parikymmentä. Osa on kulkenut luennoilla vuodesta toiseen, mutta jonkun joutuessa syystä tai toisesta lopettamaan, on uusia osallistujia tullut tilalle. Kurssi koostuu pääosin luentomuotoisista tunneista, mutta toisinaan mennään koululuokan ulkopuolelle tutustumaan erilaisiin kohteisiin maastoon tai museovierailuille. Tällä hetkellä kurssia vetää Ulla Moilanen.

Satavassa Marja on asunut jo melkein 30 vuotta, mutta Kylämäen vierailun jälkeen hän alkoi katsella tutujakin kallioita ja kiviä uudesta näkökulmasta.

- Se, että maanpinnan muodostus meidän kodin takametsän alueella ja Kylämaässä näytti mielestäni aivan samannäköiseltä, antoi minulle ikään kuin vinkin katsastaa aluetta tarkemmalla silmällä, Marja kertoo.

- Jokin herätys Kylämäen reissusta tuli. Kai siellä opas kertoi myös näistä kiviröykkiöistä, koska aloin kiinnittää huomiota niihin.

Kun Marja sitten kulki syksyisessä metsässä, eräs pitkänmallinen, matala kivijoukko toi mieleen ajatuksen aivan kuin olisi ikivanhalla hautausmaalla. Marja otti yhteyttä museokeskuksen tutkija Heljä Brusilaan, joka tultuaan tarkistamaan kohteen, totesi sen pronssikautiseksi haudaksi.

Viereisestä Kaksikerran saaresta tiedetään muutama pronssikautinen röykkiö, mutta Satavasta ei ole aikaisemmin vastaavia havaintoja. Aluetta ei arkeologisesti ajatellen olekaan pi-

detty mitenkään merkittävänä. Yksi esihistoriallinen esinelöytö Satavasta on: 1940-luvulla löydetty kivinen karhunpääveistos. Löytöpaikaksi mainitaan Samppaan ja Höyttisten kylän rajamaat. Turkukallioilta Samppaa sijaitsee kivenheiton verran luoteeseen ja Höyttinen koilliseen.

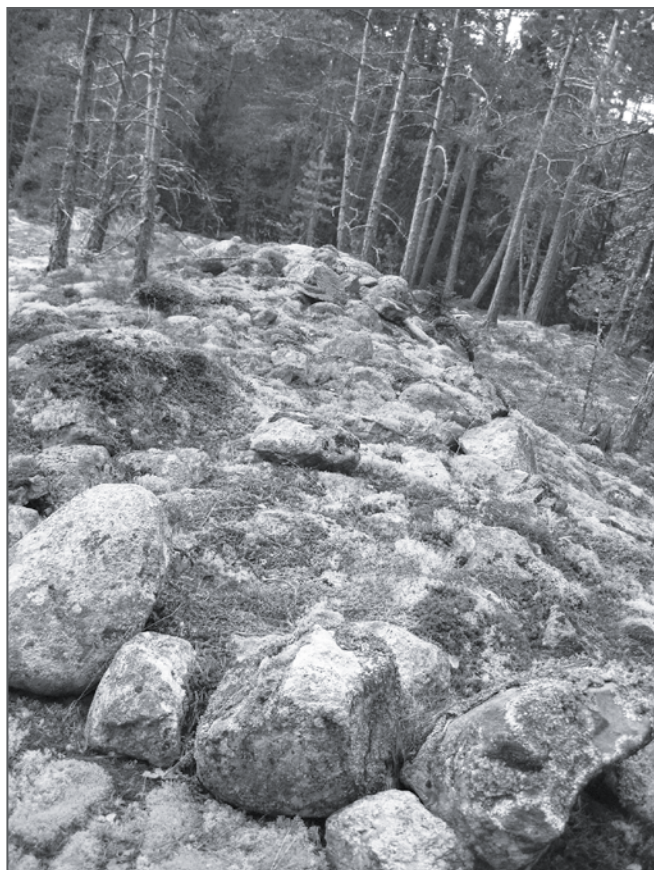
Kiviä ei kuitenkaan kannata heitellä Turkukallioilta mihinkään, jotta mahdolliset muinaisjäännökset olisivat löydettävissä. Toinen röykkiö, jonka Marja huomasi seuraavana syksynä, ei ole aivan yhtä hyvin säilynyt ja selkeä kuin ensimmäinen, mutta vahvistaa ensimmäisen löydön viestiä, että alueeseen liittyy muinaista toimintaa.

Kun elokuussa 2011 retkeilemme Marjan kanssa Turkukalliolla, Marja näyttää kolmannen huomaamansa kohdan, joka voisi olla jäännös muinoin ehkä paremman muodon omanneesta röykkiöstä. Nyt kivet ovat levinneet ja sähköpylväskin isketty lähituntumaan. Marja hykertele ajatuksella, että olisi mukavaa bongata röykkiö vuoden välein. Myöhemmin syksyllä Heljä Brusila kävi Kaisa Lehtosen kanssa toteamassa myös tämän kohteen kahden edellisen röykkiön tavoin pronssikautiseksi hautaröykkiöksi.

Marjaa kiinnostaisi tietää enemmän alueen historiasta. Seutu kuului ennen Maariaan, jonka historiasta kertovat kirjat hän on lukenut pariin otteeseen, mutta uteliaisuutta ja tiedonjanoa on vielä paljon jäljellä. Alueen nimistökin kiinnostaa. Tuleeko Satava satamasta ja liittyisikö siihen muinaista kaupankäyntiä, kuten Unto Salo on ehdottanut? Entä mihin mahtaa pohjautua Turkukalliosta etelään sijaitsevan Erikvallan nimi?

Heli Kytölä

Luettavaa: Laukkanen, Kaksikerta historian takaisena aikana; Kaksikerta 2 - Saaret, ihmiset, vaiheet. Gummerus, Jyväskylä 1995.

Turkukallion ykkösröykkiö on noin yhdeksän metriä pitkä ja 3,5 metriä leveä, matala röykkiö.

Turun maakuntamuseon ystävät ry järjestää:

Museomatkan Poriin

21.1.2012

Pääkohteena MUINAISET RANNAT -näyttely, joka esittelee Satakunnan ja Länsi-Norlannin asutushistoriaa.

Tutustutaan myös Satakunnan museon pysyvään näyttelyyn sekä Porin taide-museoon ja käydään Sigrid Juseliuksen hautakappelissa ja Ulvilan keskiaikaisessa kirkossa.

Tiedustelut ja ilmoittautumiset

9.1.2012 mennessä

Marja Kantoselle s-postilla

marja595@gmail.com

tai puh. 040 727 4797.

Tämä tyttö tajusi, että kansakunnan on tunnettava juurensa.

Jenny Maria Montin-Tallgrenista (1852–1931) tuli intohimoinen harrastaja-arkeologi, jonka ansiosta nousi päivänvaloon merkittävä pala Suomen historiaa. Hänestä tuli Koroisten niemien löytäjä, kotiseutututkija, naisasianainen, Maarian pappilan ruustinna, merkittävän kulttuuriperheen äiti. Poikkeuksellinen ihminen.

Tytti Issakainen:

JENNY MARIA MONTIN-TALLGRENIN ELÄMÄKERTA

ilmestyy osana

Koroinen – Turun syntysija -hanketta syksyllä 2011.

Kirjan esittely www.koroinen.fi

Hinta 18 euroa (ja postituskulut)

Tilausosoite sähköpostitse jenny@koroinen.fi

tai postitse Koroiset-lehti, Turun kristillinen opisto, Lustokatu 7, 20380 Turku

Raahen museon kuva-arkisto

Vuoden 2006 kesällä järjestettiin Salon Seudun viiden kunnan kotiseutuyhdistysten retki Yli-Kiimingin Kierikkikeskukseen sekä Saarijärven kivi-kauden kylään. Tutustuimme matkailukohteisiin, joiden kaltaista suunniteltiin myös Suomenselälle. Syksyn aikana yhdistykset päättivät suorittaa kivi-kauden arkeologisia kaivauksia näiden entisten pitäjien alueella: Suomenselällä, Muurlassa, Kiikalassa, Kiskossa ja Uskelassa. Tarkoituksena oli kaivaa esiin eriaikaista kivi-kautta.

Kaivauksiin haettiin apurahaa Suomen kulttuurisäätiön Varsinais-Suomen rahastolta, ja heti annettiin ymmärtää, että ne tehtäisiin viiden sarjana. Kaivaukset oli tarkoitettu suoritettaviksi yleisökaivauksina; yleisö suorittaisi varsinaisen kaivuun arkeologiryhmän ohjatessa ja suorittaessa tutkimukset. Yleisöä pyydettiin myös seuraamaan kaivauksia. Tiedotusvälineitä käytettäisiin kaivausten etenemisen ja tulosten esittelemiseen. Nämä tavoitteet toteutuivat varsin hyvin kaikkien kaivausten osalta, ja yhdistykset ovat olleet tyytyväisiä saatuaan tämän alueella niin vähän tutkitun historian vaiheen esille. Kaivauksista on jäänyt tiedot kotiseutuyhdistysten kotisivuille tai kaivausblogeihin.

Kiikalassa ja Suomenselällä saatiin tutkittua vanhempaa mesoliittista kivi-kautta, Muurlassa ja Kiskossa myöhempiä neoliittista. Viimeiseksi Uskelan Sinivuorella tutkittiin useamman aikakauden löydöksiä, koska sama korkea mäki oli soveltunut hyvin pitkään asumisjaksoon veden vetäytyessä hitaasti alemmas. Kaivaukset antoivat uutta tietoa ja käsitystä alueen esihistoriasta.

Pääsin itse osallistumaan melko hyvin varsinaisiin kaivauksiin, vaikka lampurin kesä on varsin kiireinen. Monille nämä kaivaukset antoivat ensimmäisen kokemuksen arkeologiseen tutkimukseen. Viimeisillä kaivauksilla olikin jo varsinaiseksi konkareiksi kehittyneitä mukana. Opin saaneet sitten auttoivat ja ohjasivat uusia, ja näin ”ammattilaisosasto” pääsi helpommalla. Kaivausojien avausten jälkeen itse asiaan pääsy on varsin henkistynyt ti-

lanne. Perusopit saatuaan yleisökaivaja melkein henkeään pidätellen jännittää ensimmäisen löytönsä saamista. Konkareit ottavat rauhallisemmin ja aloittavat omien mielikuvitusesityksiensä pitämisen. Lusikat alkavat kaapia maata rikkalapioihin ja ämpärien täytyttyä seulat suhisevat. Seulan päälle jääneitä kiviä ja murusia tutkitaan tarkasti päät yhteen kolisten. Ennen kuin löydöt alkavat tarkentua kaivajien silmissä, monet kysymykset heitetään asiantuntijoille. On opeteltava, minkälainen on muru palanutta luuta, mikä tulkitaan keramiikan palaksi, otetaanko hiili talteen. Pienet kvartsi- ja pii-iskoksetkin vaativat ensin opiskelua erottuakseen luonnollisen soran joukosta. Välillä kuopan reuna hiljenee kuin ’tyyntä myrskyn edellä’, kunnes joku kiljaisee lusikan kilahtaneen kvartsi-iskokseen.

Oikeiden kivi-kautisten esineiden tai työvälineiden löytyminen aiheuttaa varsinaisen verenpaineen nousun ja innoittaa lusikanheiluttajia ahkeroidaan intensiivisesti. Löydöilläkin on arvoasteikkonsa: vaatimattomia ovat työvälineet ja saven muruset, parempia esineiksi tulkittavat kaapimet ja ruukun palat. Ammatti-arkelogin saa nostamaan ääntään ruukun kaunis koristelu, josta voi päätellä sen teko-

ajan, veitsimäinen piiviillin tai nuolen kärki. Joskus kuumimmat löydöt seulan päältä voivat aiheuttaa jopa kinaa löytäjästä.

Keskustelut kaivannon äärellä antoivat usein aivan uuden näkökulman esihistoriallisen ihmisen elämään. Örinöivät luolaihmiset muuttuivat aikansa huipputaitajiksi ja selviytyjiksi. Ihmiset osasivat hoitaa ja huolehtia pienokaisensa taitaviksi aikuisiksi elättämään perheensä ja jatkamaan sukua tulevaisuutta, siis nykyisyyttä, varten. Yksinkertaisista tarveaineista saatiin elämisen kaikki tarpeelliset esineet ja asumukset. Maastossa liikkuminen ja yhteydenpito kaukasiinkin maihin olivat näiden ihmisten hallinnassa, joskin hitaammalla aikataululla kuin nykyisin. Ihmisen kuolema ja haataaminen kaiketi on jäänyt yhdeksi mystisimmistä tapahtumista Suomen varhaisella kivi-kaudella.

Kymmenen kuuden tunnin päivän aikana ehditään kuopan reunalla tulla monien kanssa tutuiksi. Hyviä ystävyksiä solmitaan, vaikka seuraava tapaaminen saattaakin olla vasta seuraavana vuonna. Hengenheimolaisuus on syntynyt niin nuorien ja vanhempienkin kuin eri ammattikunnista tulleiden välille. Kuopan reuna tasa-arvoistaa ihmiset kuin saunan lauteet; olet se miten kaivat! Arkeologinen kaivaus on niin erilaista tekemistä, mitä ihminen milloinkaan muuten harjoittaa, että sillä on varsin terapeuttinen ja stressiä laukeava voima. Yksinkertaista ruumiillista työtä, löydön hurmaa, yhteishengen luomista, tarinoiden kuulemistakin, suhteellisuuden tajun uusimista, historian tutuksi tekemistä, ajatusmaailman täydellistä uudelleen kalibroimista.

Ikäni pelloilla kävelleenä ja kiviä keränneenä talonpoikana olin kerännyt talteen monenlaista pelloilta löytynyttä kulttuuritarvaraa hevosen kengistä pulton suiden kautta lehmänkettinkeihin. Tiedossani oli, että kivi-keräilyäkin oli joskus löydetty. Sellaisen olisin osannut poimia, jos olisin nähnyt. Muuten olin täysin sokea näkemään kivi-kauden muita merkkejä. Matka kivi-kausiin näytelyihin ja internetin kaivauskertomusten lukeminen sekä erilaisten iskosten kuvien näkeminen avasi silmät

löytämään näitä omilta pelloiltani. Peltokävelyt tulivat tavaksi, kun löytöjä alkoi tulla runsaasti. Löydöillä oli alueittaisia tihtentymä, ja tietynlaiset paikat alkoivat hahmottua mahdollisiksi asuinpaikoiksi. Nenä maahan suunnattuna kävelyt tuottivat tulosta.

Omalla alueellani yleisökaivaukset tehtiin omistamallani Kiikalan Saarenkylän Nokkapellon mäellä. Paikka vaikutti peltojen keskellä olevana metsäsaarekkeena luonnolliselta potentiaaliselta asuinpaikalta entisen kuivatun Kurajärven rannalla. Pieni lapiointi mäen päällä paljasti heti kauniita pieniä ruusukvartsi-iskoksia. Ehdottamistani yleisökaivauspaikoista johtava arkeologi Eeva Raike valitsi Nokkapellon mäen, koska se oli ennen tuntematon kohde.

Kaivauksen löydöt olivat vaatimatomat, mutta niitä oli runsaasti. Tutkimuksen kuitenkin kruunasi mäen laelta löytynyt puolitoista metrinen iso nuotion paikka, jonka nokimaa ulottui yli kahdenkymmenen sentin syvyyteen, ympärillään runsaasti rapautuneita kiviä. Kohde tulkittiin mesoliittiseksi kivikauden asuinpaikaksi ollen 77 m:n korkeuskäyrällä.

Nokkapellonmäen kaivausten aikana taidevalokuvaaja Pekka Turunen teki Salon kaupungille uutta kaupunkikirjaa: 'Minä lupaan puhua minun naapurini kanssa'. Kuvausten kohteena oli erilaisia salolaisia ja uuden Salon maisemia. Kirjaan tuli mukaan useita kuvia tältä kaivaukselta. Myös näin toteutettiin historian tutkimisen dokumentointia ja kerrottiin salonseutulaisille heidän alueensa pitkästä asuinhistoriasta.

Peltokeräilijänä olin löytänyt alueelta useita mahdollisia asuinpaikkoja. Niitä oli Anchylusjärvestä noin vuonna 7750 eKr. kuroutuneen Kurajärven rantaviivan tuntumassa sekä useissa paikoissa korkeuskäyrällä 72,5 m, jolloin elettiin vuotta n. 7800 eKr. 72,5 m:n käyrällä olevat kvartsi-iskoslöydöt ovat

paljolti saman tyyppisiä kuin Nokkapellon asuinpaikalta löytyneet. Niiltä ei löydetty lainkaan keramiikkaa. Sen sijaan entisen Kurajärven rannalta löytöjä on vaihtelevasti monen tyyppisiä ja todennäköisesti monilta aikakausilta. Löydöistä teki arkeologi Anna Väänänen inventoinnin v. 2010. Hänen tulkintansa mukaan reikäkirveen puolikas ja keramiikka olisivat kivikauden lopulta tai varhaiselta metallikaudelta. Niin Nokkapellon kaivauksesta kuin alueen inventoinnista on raportit tiedonhaluisille nähtävänä. Inventoinnin päätteeksi on tarkoitus saada löydetty ja tutkitut esineet palautettua Kiikalan kotiseutumuseoon pieneksi näyttelyksi. Näin voitaisiin olla hyödyksi alueen historian kuvan laajentamisessa jatkosakin tuomalla esille tietoa kivikaudesta kertovista indikaattoreista maaperässä.

Kaivaustunnelmia Kiikalan Saarenkylässä 2009.

Kuva Hannu Vuoristo.

Näin tämä harrastaja-arkeologia on antanut oman elinpiirin historialle uuden, laajennetun näkemyksen virallisesti. Kun Suomea on kivikaudella alettu asuttaa vakituisesti, on myös Kiikalan Kurajärven ympäristössä Anchylusjärven rannoilla ollut asutusta. Ympäristöstä löytyisi varmasti vielä monia vastaavia asuinpaikkoja, jos tutkimusta voitaisiin suorittaa ja maasto olisi avointa kasvustosta.

Hannu Vuoristo

...ja Uskelan Sini-vuorella 2011.

Kuvat Maria Pulli ja Jaana Airola (alakuva).

Digitaalinen vallankumous ja arkeologia

Elämme tällä hetkellä digitaalisen vallankumouksen aikaa. 20. vuosisadan lopulla alkanut murros informaation käsittelyssä on vain kiihtynyt 21. vuosisadan alussa. Murros on vaikuttanut tapaamme käsitellä tietoa ja se on onnistunut muuttamaan meidän tapaamme elää hyvin lyhyessä ajassa. Tänä aikana digitaalinen vallankumous on tuonut meille internetin, sähköpostin, internetin sosiaalisen median, nettikaupat ja digitaaliset kirjat. Olemme jo tottuneet etsimään tietoa internetistä, käyttämään sähköpostia ja erilaisia netissä olevia palveluita yhteyden pittoon ystäviemme kanssa sekä lukemaan lehtiä ja kirjoja digitaalisessa muodossa. Uusien teknologisten innovaatioiden kehitys on ollut nopeaa ja ne ovat levinneet maailmanlaajuisesti. Ilmiötä voisi verrata neoliittiseen vallankumoukseen, joka muutti ihmisten käsityksen maasta ja ruuan hankinnasta. Siinä missä maanviljely muutti tapaamme katsoa maata, niin digitaalinen vallankumous on muuttanut tapaamme hahmottaa tietoa.

Digitaalisuus on tullut myös osaksi arkeologiaa. Yhä suurempi osa kaivauksien dokumentoinnista tapahtuu digitaalisin menetelmin ja kerätty aineisto luodaan, muokataan ja tallennetaan digitaaliseen muotoon. Taky-metrit ja laserkeilaimet tallentavat jo nyt paikkatietoa digitaalisesti, minkä lisäksi fotogrammetriset menetelmät luovat analogisen tai digitaalisen aineiston perusteella digitaalista paikkatietoaineistoa. Jälkitöissä käsin piirretyt kartat ja kerätyt materiaalit digitoidaan ja niistä luodaan tietokantoja aineiston selaamisen helpottamiseksi. Tulevaisuudessa, tablettien ja piirto-pöytien ominaisuuksien parantuessa ja

hintojen laskiessa, yhä enemmän aineistoa voidaan luoda suoraan digitaaliseen muotoon jo kentällä ollessa. Tämän lisäksi aineiston käsittely ja esittely ovat muuttuneet. Esimerkiksi PowerPoint-esitykset ovat nykyään yleisin tapa esittää mitä tahansa kirjallista tai kuvallista aineistoa suurelle väestölle.

Digitaalinen aineisto voi auttaa meitä löytämään etsimäämme tietoa nopeammin ja tarkemmin, mutta oletuksena on, että aineisto on tallennusvaiheessa osattu arkistoida oikein. Tietoverkostot mahdollistavat tiedon nopean levittämisen ja sen, että tutkijoilla on käytettävissään yhä suurempi aineisto. Jos digitaalista aineistoa on riittävästi ja sen käyttö on tuttua, niin tutkimuksen tekeminen helpottuu, nopeutuu ja on ainakin näennäisesti huomattavasti aikaisempaa halvempaa. Täytyy kuitenkin huomioda, että vaikka aineiston keruu kentällä helpottuu, niin luova työ jää edelleen tekijöiden harteille. Kerätty aineisto itsessään

ei kerro meille suoraan mitään, vaan sitä täytyy tutkia, muokata ja tulkita. Aineistomäärän kasvaessa tämä työvaihe on luonnollisesti hankalampaa ja se vie enemmän aikaa. Toisin sanoen siinä missä uudet tiedonkeräysvälineet helpottavat työtä kenttäoloissa, niin ne johtavat tutkimustyön pitkittymiseen jälkityövaiheessa, koska aineistoa on huomattavasti aikaisempaa enemmän. Tässä vaiheessa onkin hyvä toistaa, että aineiston tarkka arkistointi voi helpottaa työtä merkittävästi.

Hyödyistä huolimatta digitaalinen vallankumous tuskin tulee meidän aikanamme saavuttamaan sitä

vaihetta, jossa vanhat aineiston keräysmenetelmät voitaisiin täysin unohtaa. Eikä niitä myöskään tulisi unohtaa, sillä vaikka digitaaliset menetelmät ovat tehokkaita ja nopeita, niin ne ovat myös valitettavan herkkiä. Elektroniset laitteet ovat valitettavan ongelmallisia sähkön suhteen. Sähkön puute, akkujen yllättävä pettäminen tai esimerkiksi tietokoneohjelman kaatuminen saattavat helposti tarvella koko päivän työt tai estää töiden tekemisen digitaalisin menetelmin. Virtakatkot tai virtapiikit voivat helposti tuhota tallennusvälineet ja viedä mukanaan kaiken näille tallennetun tiedon. Tämän takia perinteiset dokumentointimenetelmät tulevat varmasti olemaan käytössä ainakin seuraavan vuosikymmenen ajan ja miksei myös pidempään, sillä aina ei voida luottaa uusiin laitteisiin, jos aikataulut ja laitteisto eivät mahdollista työn tekemistä silloin kun se olisi saatava tehtyä, esimerkiksi kiireellisen pelastuskaivauksen aikana. Lisäksi uusien laitteiden käyttöä haittaa niiden opettelemisen hitaus. Uusien ohjelmistojen ja laitteiden eri ominaisuudet paljastuvat vähitellen ja niiden oikeanoppisen käytön oppimiseen saattaa pahimmillaan mennä kuukausia. Tämä on yksi merkittävä hidaste uuden teknologian käyttöönotossa.

Viimeiseksi haluaisin vielä muistuttaa, että digitaaliseen materiaaliin liittyy aina omat säilytysongelmansa. Paperipinon voi laittaa paloturvalliseen kaappiin lukkojen taakse ja se on täten suhteellisen turvallisesti säilyttävä. Tietokoneen kiintolevy sen sijaan on huomattavasti herkemmin tuhoutuva tallennuspaikka. Sitä voisi ehkä kuvaila paperipinkaksi, joka on uitettu polttoöljyssä ja päälle on heitetty tulitikku odottamaan, että joku päättää kokeilla miten käy kun tulitikon raapaisee kyseisen paperipinkan läheisyydessä. On ennustettu että digitaalinen vallankumous johtaa lopulta digitaaliseen ”pimeään” aikaan. Syynä tähän olisi juuri huolimattomasti säilytetty digitaalinen aineisto, joka katoaa kiintolevyjen hajotessa tai poistettaessa huolimattomasti tiedostoja. Vaikka laitteisto itsessään olisi suojattu ulkoisilta tekijöiltä,

kuten virtapiikeiltä, niin aina on vaarana myös että laitteistossa on sisäinen vika, joka paljastuu vasta vuosien päästä, kun tietokoneelle on tallennettu tärkeitä ja korvaamattomia tietoja. Kannattaa aina muistaa, että kiintole-

vylle tai muistitikulle tallennettu tieto on turvassa vasta sitten kun se on tallennettu usealle eri kiintolevylle, jotka mielellään sijaitsevat vielä eri paikoissa ja tulipalolta ja vahingonteoilta suojattuina. Toisen kiintolevyn ostaminen

ja varmuuskopioiden tekeminen tärkeistä tiedostoista tulee usein halvemmaksi kuin tiedostojen palauttaminen tuhoutuneelta levyltä.

Jari Mäkinen

Kaivajan mietteitä Vainionmäellä

Laitilan Kodjalan Vainionmäellä kaivettiin Esa Mikkolan johdolla jälleen kuluneena kesänä 11.–22.7. Järjestyksessä kahdeksannet yleisökaivaukset olivat toistaiseksi viimeiset Museoviraston täällä järjestämät, eikä jatkosta ole tietoa. Vaikka kohteena olevan, pääosin viikinkiajalle ajoittuvan, B-kalmiston keskiosat on nyt kauttaaltaan tutkittu, on reunoilla vielä paljon kaivettavaa. Aika näyttää, järjestyykö rahoitusta joskus vielä uusille yleisökaivauksille.

Itse osallistuin kaivauksille nyt seitsemännen kerran. Vain ensimmäisenä kaivauskesänä vuonna 2004 en ehtinyt mukaan, mutta vuodesta 2005 alkaen Laitilan yleisökaivauksista on tullut ehdoton osa kesääni. Kaivauksille pääsemisestä edes päivänä tai parina ei vain ole voinut tinkiä.

Ilo on ollut havaita, etten ole suinkaan ainoa, jolla on ollut pakottava tarve kerta toisensa jälkeen päästä osallistumaan tämän polttokalmiston tutkimuksiin. Päinvastoin. Vaikka Vainionmäellä aina tapaa myös uusia kasvoja, on meitä vakiokävijöitä kertynyt melkoinen joukko. Yleensä sitä paitsi edellisten vuosien uusia kasvoja on alkanut nähdä myös seuraavien vuosien kaivauksilla. Innostus on selvästi tarttuvaa lajia. Kaivauksista on siis muodostunut myös tilaisuus nähdä tuttuja, joita muuten ei tule tavattua, mutta joilla kuitenkin on samanlainen kiinnostus menneisyyttä kohtaan kuin itselläni. Itse asiassa olin kuulevina ni jonkun tokaisevan, että meidänhän olisi pian kannattanut ryhtyä tiedustelemaan jonkinlaista museoviraston

kanta-asiakaskorttia, ellei kaivauksia olisi lopetettu.

Mikä siis lieene se syy, joka saa meidät palaamaan kaivauskuopan pohjalle aina uudestaan ja uudestaan? Miksi ihmeessä olemme valmiit maksamaan siitä, että joudumme tekemään raskasta työtä rasittavissa olosuhteissa? Meidän täytyy olla jotenkin päästämme vialla, sillä eihän normaali ihminen voisi käyttäytyä näin epärationaalisesti, vai voisiko?

Nämä kysymykset hypähtivät mieleeni kyykistellessäni kuopassa ja kaapiesani lastalla maata rikkalapioon muutama murunen kerrallaan. Ulkopuolisen silmissä tämä varmasti olisi ollut hashtaneen hommaa, mutta koska en vielä katsonut itseäni aivan valmiiksi hourulaan toimitettavaksi, aloin pohtia motiivejani hieman tarkemmin.

Ensin aloin pohtia tiedonjanoni ja historiaa kohtaan tuntemani kiinnostuksen merkitystä. Jos en olisi ollut koskaan kiinnostunut menneisyydestä, en varmastikaan olisi ottanut selvää, mistä arkeologiassa on kyse enkä lähtenyt millekään kaivauksille. Jonkinlainen entisaikojen kohtaan tunnettu mielenkiinto näyttää siis joka tapauksessa muodostaneen mahdollisuuden ja aloituspisteen arkeomanialleni (jos sitä nyt tällä nimellä voi kutsua).

Tiedonjanoa ja menneisyyttä kohtaan tunnettua mielenkiintoa on kuitenkin monenlaista (vaikka ne nykymaailmassa ovatkin melkoisen aliarvostettuja). Jotkut haluavat penkoa arkistoja ja selvittää historian salaisuuksia asiakirja-aineistojen avulla (tätä teen työkseni), toiset haluavat kaivaa menneisyyden näkösalille maakerrosten uumenista (tämä on minulle

harrastus). Jotkut haluavat matkustaa paikoille, joissa joskus on tapahtunut jotakin ja kuvitella itse kaiken uudelleen silmiensä eteen, kun taas toisille riittää valmiiksi sulateltu historiallinen romaanini tai elokuva, jonka kautta voi eläytyä menneeseen rasittamatta liiaksi aivojaan. Kaikki entisajoista kiinnostuneet eivät suinkaan ala harrastaa arkeologiaa.

Omalta osaltani yksi mahdollinen selitys saattaa olla mielenkiintoni sukuni menneisyyttä kohtaan. Omien esi-isänsä vaiheista esihistoriallisella ajalla ei kukaan täällä voi tietää käytännössä mitään, joten jos tietää sukunsa ennen asuneen jonkin esihistoriallisen kohteen lähistöllä, voi ottaa vapauden kuvitella kyseessä olevan kohteen omien esi-isänsä asuin- tai hautapaikaksi. Kuviteltu yhteys itsensä ja kalmiston vainajien välillä saattaa hyvinkin kannustaa osallistumaan kyseisen kalmiston kaivauksiin. Itse en kuitenkaan pystynyt kuvittelemaan niin läheistä sukulaisuutta itseni ja kuopasta löytämiäni luunpalasten välille, että se kokonaisuudessaan selittäisi haluni kaivaa noita samoja luunsiruja esiin maan sisästä.

Muistelin myös edellistä iltaa, jolloin olin ensimmäisen tuulisen kaivauspäivän jälkeen puhdistanut silmäni ja niistänyt nenäni kaivauskuopan pölystä ja samalla pohtinut, mahtoikohan multa nenäliinassani olla jäänne jonkun vuosituhatta sitten roviolla roihunneen esi-isäni tuhkaista. Ei, tällaista tapaa mista esi-isieni kanssa en todellakaan halunnut!

Ajatukseni keskeytyivät, kun huomasin, että sankoni alkoi olla jo puolillaan maata, jota minun nyt tuli lähteä seulomaan. Kun sitten seulalla

löysin ämpärini maa-aineksen seasta pienen pronssispiraalin, jouduin hetkeksi melkoisten itsesyytösten valtaan. Miten olin saattanut olla huomaamatta kokonaista pronssispiraalia, vaikka olin muka kaivanut niin tarkasti? Tosiasiassa tutkimuksellisesti tieto yhden spiraalin täsmällisestä sijainnista ei ollut järin olennainen, enkä siis tehnyt täyttä tuhoa tieteele.

Tästä kuitenkin muistin, että kun minulta silloin tällöin kysyttiin, miksi osallistun kaivauksille, oli minun tapana vastata niiden toimivan hyvänä näkö- ja keskittymiskykytestinä. Näin voisin vuosittain kontrolloida tarkkaavaisuuttani. Tietysti olin vastannut näin, koska en keksinyt mitään järkevämpääkään syytä. En varmasti-kaan ollut täysin epärehellinen näin sanoessani, mutta tämä nyt mieleeni juolahtanut selitys ei kuitenkaan asiaa syvemmin pohdittuani riittänyt minua tyydyttämään.

Jatkoin mietteitäni taas kuoppaan päästyäni. Tavan takaa ajatukseni kuitenkin keskeytti viereisestä kaivausruudusta kuuluva riemunkiljahdus. Omalle vaivalloiselle kivenkolan puh-

distamiselle tarjosi mieluisaa vastapainoa, kun sai seurata miten naapurini saivat työstämänsä neliömetrin alueen neljännesruuduista esiin keihäänkärjen, miekan säilän katkelman, hevosenkäsöljen puolikkaan ja muita näyttäviä löytöjä toinen toisensa jälkeen.

Tunsin iloa ensinnäkin, koska osoitautui, että jalkojemme alla oli noin komeita esineitä odottamassa löytämistään ja toisekseen siksi, että olin näköjään aitiopaikalla tuon löydöistä kaikkein runsaimman neliön vieressä. Jossakin tajuntani taustalla tunnistin harmikseni myös peri-inhimillisen kateuden. Miksen minä voinut löytää noita esineitä? Kuinka hienoa olisikaan ollut itse saada poistaa viimeiset maa-ainekset vaikka edes yhden suuren soljen ja päivänvalon väliltä! Vaan ei, sellaisia löytöjä en saanut tehdä tänäkään vuonna, mutta olin sentään onnistunut havaitsemaan jotakin muuta.

Inhottava kateuden häivä, jonka kaikin tavoin yritin peittää itseltäni-kin, oli johtanut minut aamupäivällä pohtimani ongelman ratkaisun äärelle. Tajusin tuntevani samanlaista kateutta kuin pieni lapsi havaitessaan, että joku

sisaruksista tai ystävistä oli jouluna saanut komeampia lahjoja kuin hän itse. Romuttunut haave siitä, että itse olisi voinut saada jotakin samanlaista tai hienompaa ja mielipaha sen johdosta, että parhaat lahjat menivät toisille, voivat olla katkera pala lapsen nieltäväksi.

Aikuinen ihminen toki osaa käsitellä pettymyksiään lapsia kypsemmiin, mutta ällistyin ymmärtäessäni, että tässä sitä kuitenkin oltiin kaivauskuopassa aivan kuin lapset avaamista odottavien joululahjojensa äärellä. Sama kihelmöivä jännitys siitä mitä lahjapaperin tai maan alta paljastuisi. Sama riemu, kun silmien eteen osuu jotakin mieluista. Sama pettymys, jos ei saa, mitä on toivonut. Olematta keittiö- (vai pitäisikö sanoa kuoppa-) psykologiassani toivottavasti liian freudilainen, uskon innostukseni syyn näin löytyneen lapsuudesta. Tunnustan avoimesti, että minulle kaivaminen on sosiaalisesti hyväksyttyä paluuta (ei vielä niin kovin kaukaiseen) lapsuuteen. Entä sinä, lukijani ja harrastajatoverini, myönätkö olevasi yhtä lapsellinen kuin minäkin?

Lauri Viinikkala

Maa-aineksen seulontaa Vainionmäellä. Kuva Maria Pulli.

Papinkallion kaivaukset nostivat esiin koko joukon uusia kysymyksiä

Savea, niittejä ja iskoksia

Raision museo Harkko toteutti yhteistyössä Turun yliopiston arkeologian oppiaineen kanssa arkeologiset kaivaukset Papinkallio 2:lla 2.5.-8.7.2011 välisenä aikana. Kaivaukset olivat osa Raision tuottamaa ohjelmaa TURKU2011 kulttuuripääkaupunkivuoteen. Tutkimuskohteena oli vuoden 2005 tapaan Papinkallio 2. Kahden kuukauden aikana tutkittiin 60 neliön suuruinen alue ja kaivettiin kolme neliön suuruista koekuoppaa.

Kaivausalue rajautui etelässä ja idässä vuoden 2005 kaivausalueeseen. Koekuopat kaivettiin kesän 2005 kaivausalueen eteläpuolelle. Kaivausten tavoitteena oli selvittää kohteen luonnetta ja saattaa Papinkallion tutkimusprojekti päätökseen.

Edelliset kaivaukset antoivat viitteitä siitä, että Papinkallio 2 voisi olla jonkinlainen verstaasalue. Tähän viittasivat muutamit savimuotin kappaleiksi tulkittavat löydöt. Varsin pian kaivausten alettua kävi kuitenkin selväksi, ettei asia olisi näin yksinkertainen.

Rautakautisia löytöjä

Aluelta, joka vuoden 2005 kaivausten perusteella määritettiin muinaisjäännealueeksi, tuli esiin kivirakenne. Rakenne koostui kahdesta suuresta ja useista selvästi pienemmistä kivistä. Osa kivistä oli selvästi tulen rapauttamia ja maa-aines kiveyksen yhteydessä oli paikoin hyvin tummaa ja nokista. Rakenteen kaivamista vaikeutti suuren männyn kanto ja juurakko. Kivirakenteen ympäriltä paljastui myös hyvin kova savikerros, jolla oli paksuutta reilu 5 cm. Rakenteen eteläpuolella tässä kovassa savikerroksessa oli myös paljon pieniä kiviä ja halkaisijaltaan noin 10 cm:n suuruinen pyöreä tumma maaläikkä, joka oli reunustettu kivillä. Aivan kaivausten lopulla suuren juuren alta paljastui kookas laakakivi. Kivi on tulkittavissa uunin arinakiveksi ja kivirakenne kiuasuuniksi. Kivirakenteen vierestä löytynyt kivien reunustama maaläikkä lienee tulensäilytyskuoppa,

ja kivistä ja savesta muodostunut kerrostuma rakennuksen lattia. Vaikka rakenteesta ei löydetty mitään ajoittavia löytöjä, on se melko samanlainen kuin Papinkallio 1:ltä löydetty kiuasuunit ja ajoittunee näin 1000-1100 -luvulle jKr. Muita selkeitä rakenteita ei kesän kaivauksissa löydetty.

Rautakauden lopulla Papinkallio 2:lla siis asuttiin. Kesän löydöt viittaavat siihen, että paikalla oli toimintaa jo ennen kyseisen rakennuksen rakentamista. Valitettavasti löytöaineisto on niukkaa ja epämääräistä. Silmiinpistävää kaivausalueella oli laajalta alueelta rapautunut kallio ja pahoin tulen rapauttamien kivien runsaus. Paikoin maa kalliosyvennyksissä oli mustaa ja nokipitoista. Kaivausalueen eteläreunassa olevien kahden suuren kiven läheisyydestä löydettiin toistakymmentä rautaniittiä, pieniä palasia pronssia ja muutama murunen hopeaa. Toisen kiven vierestä löydettiin myös runsaasti keramiikka. On vielä arvoitus, mistä nämä havainnot ja löydöt sitten kertovat. Ehkä paikalla on aiemmin rautakaudella poltettu vainajia. Papinkallion lähistöllä on kaksi polttokalmistoa. Nyt käytettävissä olevan aineiston perusteella ei kysymykseen voi vielä antaa tyhjentävää vastausta.

Vuoden 2005 kaivausalueen eteläpuolelle kaivetusta koekuopista tuli suhteessa enemmän löytöjä kuin koko suurelta kaivausalueelta. Esimerkiksi palanut savea löytyi kaivausalueelta keskimäärin 4,8 g./neliö. Kolmen koekuopan osalta vastaava luku on 131,7 g./neliö. Tältä suunnalta on vielä odotettavissa mielenkiintoisia löytöjä.

Merkkejä rautakautta varhaisemmasta asutuksesta

Kaivauksissa löydettiin melko runsaasti kvartsi- ja kivilaji-iskoksia. Lisäksi löydettiin ainakin yksi kvartsi-kaavin ja muutama pieni kivensirpale, jotka voivat olla peräisin kiviesineistä. Suurin osa iskoksista ja kiviesineistä löydettiin kerroksista 4-6. Muu löytöaineisto, kuten keramiikka, savitiiviste ja palanut savi keskittyvät kerroksiin 2-4. Löytöaineistossa näyttäisi olevan havaittavissa jonkinlaista ajallista kerrostuneisuutta.

Miltä ajalta iskokset sitten ovat peräisin? Vuoden 1985 koetutkimuksen perusteella muinaisjäännealueen korkeus merenpinnasta on Papinkallio 2:lla 18-19 m. Summittaisen arvion mukaan rantaviiva on Papinkallion alueella ollut 18 m korkeuskäyrällä noin 1600 eKr. Iskosten varhaisin mahdollinen ajoitus näyttäisi siis sijoittuvan kivi- ja pronssikauden taitteeseen. Oletettavasti iskokset ovat kuitenkin nuorempia kuin varhaisin mahdollinen ajoitus. Ne saattavat hyvinkin olla ensimmäiset todisteet pronssikautisesta asutuksesta nykyisen Raision alueella. Tulevat kaivaukset tuovat ehkä valaistusta asiaan.

Tutkimusprojekti ei tullut valmiiksi

Yksi kesän tavoitteista oli saattaa Papinkallion arkeologiset kaivaukset päätökseen ja julkaista vuonna 2000 alkaneen tutkimusprojektin tulokset. Kesän kaivaukset osoittivat, että Papinkallio 2:lla ja ehkä laajemminkin Papinkallion alueella on vielä paljon tutkittavaa. Tulevat kaivaukset voivatkin tuoda vielä ensiarvoisen arvokasta tietoa Raision asutushistoriasta.

Jari Näränen

YLEISÖARKEOLOGIAA KORPHOLMENILLA

Arkeologisilla kaivauksillakin sataa joskus. Kuvassa Korpholmenin rekonstruoitu kirkko.

1600-luvulla spitaali oli kasvava ongelma Ruotsin kuningaskunnassa. Tautiin ei ollut parannuskeinoja, ja sairastuneet oli suljettava yhteiskunnan ulkopuolelle hospitaaleihin. Tätä varten Suomeenkin perustettiin kaksi kruununhospitaalia, toinen Seiliin Länsi-Turunmaan saaristoon ja toinen Kruunupyyn Korpholmeniin Pohjanmaalle. Kokkolan ja Pietarsaaren välissä sijaitseva Korpholmen on näistä kahdesta paljon huonommin tunnettu, vaikka miljöössä on helpompi päästä tunnelmaan: Kronoby Hembygdsförening on rakentanut uudelleen hospitaalin 1600-luvun kirkon ja osan spitaaliset taakseen sulkenutta aita. Jos sen aidan taakse kerran joutui, ei paluuta ollut.

Viime kesänä Turun yliopiston arkeologian oppiaine järjesti Hembygdsföreningin kanssa yleisökaivaukset vuonna 1841 käytöstä jääneen hospitaalin alueella Korpholmenilla. Tarkoituksenamme oli tutkia aidatun alueen sisällä sijaitsevaa asumuksen paikkaa, joka ei näy kahdessa niemeä esittävässä 1700-luvun kartassa. Koska kyseessä oli yleisökaivaus, asetimme harrastajakaivajat etusijalle: tieteellisen tutkimuksen ohella halusimme kokemuksen syventävän osallistujien suhdetta arkeologiaan ja oman koti-seutunsa menneisyyteen. Kaivausjohtajina toimivat Janne Haarala ja Mikko Helminen.

Spitaaliset – pimeydessä vaeltajia?

Kirjailija Lolan Björkman on kirjoittanut hospitaalin asukkien elämästä kirjan *I mörkret skyddad av ljus*. Kirja kertoo oikeasti eläneiden henkilöiden äänillä tarinaa sairaiden ja hylättyjen arjesta koskettavalla tavalla. Teoksen nimestä kuitenkin kaikuu se, mitä spitaaliin halutaan yleensä liittää: pimeyttä, kurjuutta, kuolemaa. Elämäänsä hospitaalin aidan takana kuului kuitenkin muitakin sävyjä kuin pelkkää surua ja kuolemaa. Sairastuneet saattoivat elää niemellä puolet elämästään, ja on vaikea kuvitella ih-

misen elävän niin pitkään vain murehtien lähestyvää kuolemaansa.

On totta, että erottaminen yhteiskunnasta on varmasti ollut raskas kokemus, mutta ihmisillä on tapana sopeutua olosuhteisiin. Kaivauksen löytöaineisto puhui myös tämän puolesta; löysimme joitakin liitupiipun varsia, jotka kertovat hospitaaliasukkien polttaneen, ehkä jopa viljelleen tupakkaa. Heidän elämänsä kuului siis myös nautintoja.

Miksi yleisökaivaukset?

Suomalainen arkeologia ei aina osaa ottaa yleisöä vastaan oikealla tavalla. Vapaaehtoiset kaivajat saatetaan nähdä vain ilmaisena työvoimana tai pahimmillaan pelkkänä riesana. Silloin arkeologeilta menee ohi se, että yleisötyö on ensisijainen tapa tutustuttaa laajempi kuulijakunta alaan. Mikäs sen parempi tapa oppia kuin tehdä itse? Tarttua lastaan ja kokea löytämisen riemu tai tuskastuminen, kun tuntuu ettei tutkimus etene. Laajemmaltikin, jos mikä vain humanistinen tiede haluaa olla elinvoimainen nykypäivänä, tämän tulee vastata yleisön odotuksiin – tiedon panttaaminen pienessä piirissä ei ole tarkoituksenmukaista. Arkeologiasta erityisen tieteen tekee myös itse arkeologisen tutkimuksen ja menetelmien, ei pelkästään tutkimus-

kohteiden, mielenkiintoisuus. Arkeologia on tutkimusmatka menneeseen, ja arkeologisessa kaivamisessa on aina kutkuttava seikkailun tuntu.

Haluan ehdottomasti puolustaa yleisökaivauksia. Tämä ei tarkoita, että kaikilla kaivauksilla tulisi olla harrastajia kaivamassa, sillä toiset tutkimukset antavat yleisölle paremman mahdollisuuden osallistua kuin toiset. Esimerkiksi kaupunkikaivaukset, jotka ovat yleensä tiiviillä aikataululla tehtäviä pelastuskaivauksia, asettavat jo rakennustyömaaluonteensa vuoksi erilaisia haasteita harrastajatoiminnalle. Kokemus ei välttämättä ole vapaaehtoisellekaan paras mahdollinen. Sen sijaan varta vasten yleisöä varten räätälöidyt kaivaukset, joissa kaivajat otetaan vastaan tasavertaisina tutkijoina eikä pelkkänä työvoimana, ovat luku erikseen.

Korpholmenin kaivaukset olivat yleisönäkökulmasta erittäin onnistuneet. Kaivajat olivat lähialueen ihmisiä, joten kaikille Korpholmen merkitsi jotakin. Muutamalla oli jopa ollut sukulainen suljettuna hospitaaliin, mikä teki paikan tutkimisesta heille erityisen merkityksellistä. Samasta syystä teimme päätöksen olla kajoamatta alueella oleviin hautoihin: vainajien käsittelyyn liittyy aina eettisiä kysymyksiä, emmekä nähneet viisaana lähteä häiritsemään kenenkään läsnäolijan esivanhempien hautarauhaa.

Suurin osa kaivajista oli mukana koko viiden päivän jakson, jonka kaivausten yleisöosuus kesti. Ankarista hyttysolosuhteista huolimatta ilma-piiri oli rento, ja kaivausporukka tuli hyvin toimeen keskenään. Siitäkin huolimatta, että kaivajat olivat täysin ruotsinkielisiä, kun taas kaivausjohton äidinkieli oli suomi. Kielimuurin pelko haihtui kuitenkin nopeasti kaivausten alettua.

Paljon kaivausten yhteishengen eteen teki myös se, että Hembygdsförening järjesti meille vaivoja säästämättä kahvit ja lounaat, jotka nautittiin alueelle siirrettyssä vanhassa hirsitivassassa.

Kaivajilta saatu palaute oli kaikki pelkästään positiivista. Oikeastaan kaikki mukana olleet ilmaisivat olevansa valmiita tulemaan mukaan jatkossakin, jos samanlainen projekti järjestyisi.

Tuntui jopa haikealta hyvästellä kaivajat, mutta toisaalta kaivauksesta jäi hyvä tunne. Osallistujat olivat saaneet paljon uutta irti arkeologiasta ja pelottavana pidetystä hospitaalinneimestä. Kaivausjohto taas oli saanut paljon uutta materiaalia hospitaalista, ja spitaaliset toivon mukaan saivat äänensä vähän paremmin kuuluviin – senkin puolesta, että tutkimus oli hyvin uutisoitu niin paikallislehdissä kuin valtakunnallisessa mediassa.

Teksti ja kuvat **Ilari Aalto**

Mikko Helminen opastaa kaivajia arkeologian saloihin.

Kaivajia ja kaivausjohtoa työn touhussa.

Naantalin luostarin rannassa Stranden vid Nädendals kloster toim. Kari Uotila

Arkipäivää Naantalin luostarissa ja sen liepeillä

KARI UOTILA kirjoittaa lukijalle:

”Naantalin luostarin rannassa -kirja sai alkunsa v. 2005, kun pienenä koekaivauksena käynnistynyt tulevan uurnahautausmaan tutkimus muuttui Suomen laajimman luostarikohteen kaivaukseksi. Naantalin luostarin rannassa -kirjan sivuilla on tarkoitus avata historiasta kiinnostuneelle lukijalle tutkijoiden viime vuosien töiden tuloksia ja johdattaa myös miettimään, millaisia kansallisia aarteita kumpujen peittämä puistomainen nurmikenttä vielä kätkee alleen”.

Naantalin Birgittalaisluostari oli yksi merkittävimpiä yhteisöjä keskiajan lopun Suomessa. Reinhold Hausen aloitti alueen tutkimisen jo 1870-luvulla ja vuonna 2005 tehtiin viimeisimmät kaivaukset, mutta luultavasti eivät viimeiset... maan alle kätkeytyy vielä paljon alueen menneisyydestä kertovaa aineistoa.

Vuoden 2005 kaivausten tuloksista lukijalle kertovat arkeologien lisäksi joukko historioitsijoita ja luonnontieteilijöitä. Kirjoittajien joukossa ovat mm. Kari Uotila, Terttu Lempiäinen, Auli Tourunen, Janne Harjula, Georg Haggren ja Terhi Kivistö. Tekstiä elävöittää kirjan kuvitus. Katsottavaksi tuodaan menneisyydestä kertovia karttoja, nykytekniikan mallinnoskuvia, tästä ajasta otettuja kaupunkikuvia sekä muuta mielenkiintoista ja monipuolista dokumenttiaineistoa. Kiihtävää on myös se, että kirja on kaksikielinen, artikkelit on kirjoitettu sekä suomeksi että ruotsiksi.

Kirja tarjoaa lukijalle kiehtovan matkan Naantalin menneisyyteen. Voit ostaa kirjan Naantalin museosta tai tilata kuotila@muuritutkimus.com

Maria Pulli

”Stenarna skola tala” – HISTORIEBRUK KRING NÅDENDALS KLOSTER

NÅDENDAL SOM MINNESPLATS

Nådendals birgittinerkloster grundades i Åbo stift, i Finland, på slutet av 1430-talet och förlades på sin nuvarande plats i början av 1440-talet. Efter reformationen förföll byggnaderna så småningom för att senare skapas som kulturarv på 1800-talet. Olika forskare och aktörer, dvs. i detta avseende personer som engagerade sig för klosterlämningarna, intresserade sig för klostrets minne och gjorde därför att Nådendals kloster blev en minnesplats: man erinrade sig om att ruinerna kunde ”berätta” något för de senare generationerna.

”Stenarna skola tala” är ett citat ur ett tal år 1926 skrivet av direktören och chefredaktören Amos Anderson (1878-1961): ”Minnen från längst förgångna tider, minnen som de gamla murarna gömma, bringade Eder den första hälsningen, en hälsning från den tid Sverige och Finland gingo hand i hand, en hälsning från den tid, då Finlands folk för första gången lärde känna världen utanför det timligas gränser”, skrev han i konceptet som framfördes för sina svenska gäster i Nådendal. Samma tema berörde han även

i andra tal och i en artikel i tidningen han ägde, Hufvudstadsbladet. Anderson var en av dem som under mellankrigstiden ägnade ett stort intresse för medeltida minnen och birgittinerminnet i Finland. Uttrycket är bibliskt (Luk. 19:37-40), men användes av aktörerna i olika sammanhang i både Nådendal och i Pirita, då de ville lyfta fram klosterlämningarnas betydelse.

Nådendals birgittinerkloster nämndes på 1600-talet som en ruin. Kyrkan hade brunnit och reparerades för församlingens behov. På 1700-talet intresserade sig forskare för klostrets historia som så kallad lokalhistoria. Det var värt att betona en plats’ höga ålder och så exempelvis storhet som forntida maktcentrum. På 1800-talet hade Finlands storfurstendöme behov av, i likhet med de unga nationerna i övriga Europa, skriva sin historia och då denna kanon skapades, lyftes även Nådendal fram speciellt som en plats för lärdom och frid och som en bro mot väst.

NÅGRA ORD OM HISTORIEKULTUR

Förhållandet mellan vetenskaperna arkeologi och historia, och deras roll i skapandet av populära historiebilder är för tillfället ett mycket aktuellt tema. I Sverige har forskningen kring historiebruk under det senaste decenniet letts främst av professor Peter Aronsson vid Linköpings universitet. En del böcker och avhandlingar såväl i Sverige som i Finland har nyligen utkommit eller är under arbete, som tangerar historiebruk och historiebilder. Vetenskapen påverkas även av de populära historiebilderna – konsten och vetenskapen bildar sida vid sida delar av en så kallad historiekultur. Intresset för Nådendals klosters historia kan ses som en fallstudie i detta avseende.

Metodologiskt har synen på Nådendals kloster granskats idéhistoriskt med tanke på hur historia brukats och även så kallade arkeologihistoriska iakttagelser har gjorts i någon mån. Några jämförelser har gjorts exempelvis med den

Sven Gabriel Elmgrens karta över klosterområdet publicerad i hans verk om klosterruinerna år 1863. Ur Elmgren 1863.

svenska arkeologen Emma Bentz undersökning från 2008 om landsbygdsarkeologins etablering som forskningsfält i Europa, och med den finländska arkeologen Timo Salminens arkeologihistoriska doktorsavhandling från 2003 om etableringen av arkeologin som vetenskap i Finland i förhållande till Ryssland under 1800-talets slut. Den svenska historikern Ingemar Lindarängs doktorsavhandling från 2007 om Birgittajubileet 2003 och dess föregångare, i förhållande till Olavsjubileerna i Norge, har även varit viktig i utformning av undersökningen av Nådendals klosterminne, dess etablering och firande. Amos Andersons intresse för Nådendal har tidigare i korthet berörts av Torsten Steinby i Finland, men jag har i högre grad anknytning till Anderson till ett bredare intresse för lämningarna och skapandet av dessa som minnesplats.

För att granska synen på Nådendal har jag gått igenom olika historiebilder, dvs. skrivna beskrivningar och bilder som producerats av såväl akademiska personer som av personer utanför den akademiska världen så som journalister. De viktigaste källorna till denna avhandling har varit brev, rapporter, publikationer samt artiklar och skrivelser i pressen, vid sidan av resta minnesmärken. Nådendal avspeglas i källorna som en minnesplats, lieu de mémoire, varför analysen baseras på forskning gjord av bl.a. Pierre Nora. Studiet av processerna i skapandet av en minneskultur vid Nådendals klosterlämning kan i Finland relateras till Derek Fewsters avhandling i historiekultur, kring skapandet av ett nationellt fennomanskt kulturarv.

NÅDENDAL I FINLANDS HISTORIA

Arkeologins roll i skapandet av föreställningarna om ett nationellt landskap kan ses även i Nådendal. Klosterlämningarna väckte intresse och grävdes ut på 1800-talet. Nådendal ingick dock redan i en nationell kanon av minnesplatser, som exempel-

vis presenterades av Zacharias Topelius (1818-1898) i verket Finland framställt i teckningar år 1845. Nådendals kloster och nunnorna förekom även i de första historiska romanerna som började utkomma vid mitten av seklet.

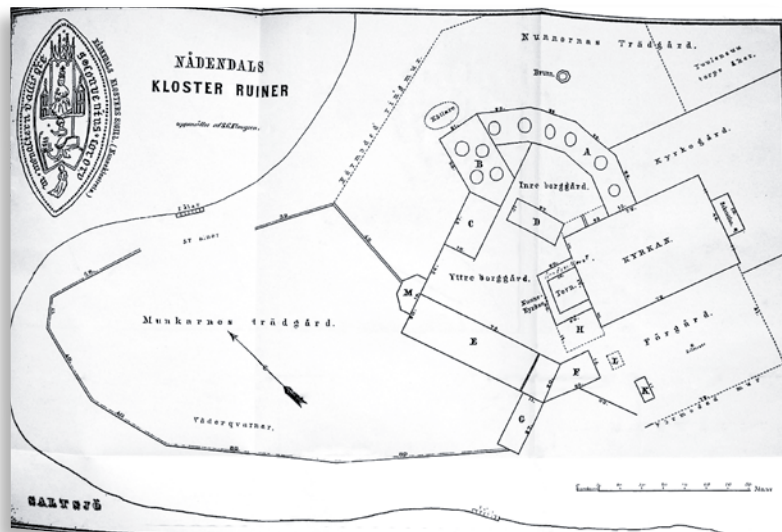
Nådendals klosterlämningar uppmättes och publicerades år 1863 av Sven Gabriel Elmgren (1817-1897), som samtidigt ståndsmässigt vistades i badinrättningen och fann en fru ur stadens societet. Elmgren ingick i en universitetskrets, den Historiska sektionen vid Finska litteratursällskapet, en krets som ville publicera källor till Finlands historia och forska i densamma. I denna grupp ingick även bl.a. ålänningen K. A. Bomansson (1827-1906),

Fotografi taget av Reinhold Hausen som föreställer utgrävningarna i klosterruinerna år 1872, publicerad i hans bok som utkom år 1922. Ur Hausen 1922.

som hade gjort tidiga utgrävningar på Åland för sin doktorsavhandling. Denna grupp var ideellt fennomaner, och ville se Finlands historia som en del av den västliga kristenhetens. Eftersom man ännu inte börjat undersöka förhistoriska lämningar, ingick de medeltida lämningarna i den fennomanska, nationella historien. Som en av de yngsta medlemmarna av gruppen ingick Reinhold Hausen (1850-1942), som senare kom att sammanställa och publicera Finlands medeltidsurkunder, som länge varit en viktig källpublikation för forskare.

Hausen grävde ut klosterområdet åren 1872 och 1873. Murarnas sträckning markerades och byggnadsarkeologiska iakttagelser gjordes innan området fylldes igen, har Henrik Lilius tidigare konstaterat. Några fynd från utgrävningarna finns bevarade i Museiverkets samlingar, vilka jag beställde fram. Det rörde sig om hela föremål: två järnnycklar och ett lås. Några fragment eller annat material finns inte bevarat ifall det någonsin beslagtogs vid grävningen. Metodologiskt är det uppenbart att Hausen följde sin tid: han fick rekommendationer till litteratur av Bomansson, och det var frågan om så kallad konstarkeologi, som då även idkades i bl.a. Tyskland. Hausen hade också deltagit i Bomanssons utgrävningar av Kökars franciskanerkonvent några år tidigare. Forskarnas avsikt var att gräva ut, dokumentera, föra anteckningar på en holistisk nivå och publicera sina resultat. I Nådendals fall drogs processen dock ut 50 år.

MINNESFIRANDEN PÅ 1900-TALET

Ar 1922 publicerades så Hausens undersökningar på Amos Anderssons förlag. Anderson hade vid denna tid ett mycket starkt intresse för birgittinerminnet och medeltiden överlag. Nunnorna var ett vanitas-motiv, som Anderson fascinerades av i likhet med även tidigare författare så som Topelius. Tillsammans med museimannen och lektorn Julius Finnberg (1877-1955) förverkligade Anderson ett antal projekt av stor betydelse: restaureringen av Kimito kyrka i hans hembygd, restaureringen av Åbo domkyrka och olika minnesfiranden i Nådendal. Vid den första historiskt-musikaliska vespren i Nådendal år 1921 deltog presidentens fru och dotter och en tusenhövdad publik. Historikern Yrjö Hirn, som Anderson samarbetat med i att utge ett praktverk om Finlands medeltid, hade skrivit texten till den minnessten som restes vid Nådendals kyrka till Jöns Buddes minne. Budde var enligt denna syn Finlands första författare och var värd att hedras stort.

I samband med resningen av monumentet gjorde arkeologen Juhani Rinne (1872-1950) en utgrävning på platsen. År 1910 hade han även undersökt ett område i kyrkan och påträffat bl.a. ett par postmedeltida glasögonbågar. Vid platsen där Buddestenen skulle resas

påträffade Rinne djurben, krukskärvor av rödlera, glasskärvor och några kalkstensfragment samt järnföremål, bl.a. spikar och en bältessölja. Fynden bevaras i Museiverkets samlingar.

Anderson och Finnberg samverkade även i ett antal historiska monumentresningar i Sydvästra Finland som tangerade medeltiden och birgittinerminnet. Anderson skrev år 1923 legendskådespelet *Vallis gratiae*, som uppfördes under Birgittajubileet samma år både på finska och svenska, både i Finland och i Sverige. Som historisk expert för scenerna verkade arkeologen Rinne. Andersons och Finnbergs fascination för birgittinerna var även religiös och de etablerade därför kontakter till Societas Sanctae Birgittae (SSB), som hade grundats 1920. Finnberg hade råkat vara i Vadstena vid detta tillfälle och fascinerats av vesperfirandet.

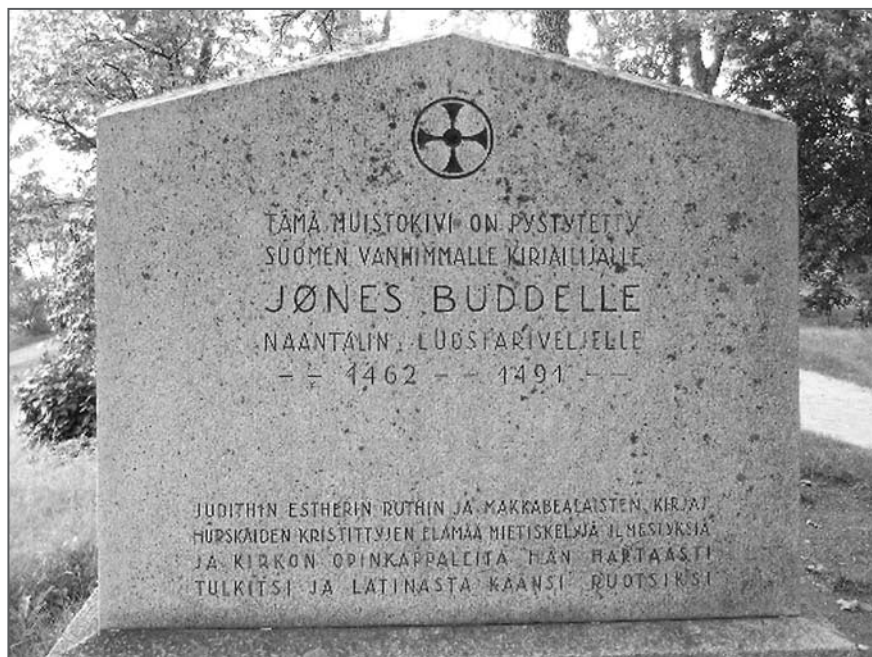
Anderson hade däremot skrivit en text om Nunnebacken i Nådendal med vanitas-motiv i Hufvudstadsbladet, som han var chefredaktör för, varför Finnberg kontaktade honom angående sina planer att ordna en vesper i staden. Finnbergs adoptivdotter var född i Nådendal och han hade verkat aktivt för grundandet av en museiföreningen i staden – den såg dagens ljus år 1919. Han hade i och med detta även förespråkat en upprustning av kloster-

minnet. Anderson kände naturligtvis till Nådendal från skolundervisningen samt som badort, enligt tidens anda. Snart startade därför även de entusiastiska planerna att resa den nämnda Buddestenen. Inför vesperfirandet ville Finnberg som kyrkohistoriker lyfta fram de historiska minnena från klostertiden, dvs. äkta medeltida föremål, som lånades från Finlands nationalmuseum. Anderson finansierade en underdel till det medeltida altarskåpet, där en av de medeltida textilierna från klostret placerades. Textilen lär fortfarande vara deponerad i kyrkan, men underdelen till det medeltida altarskåpet har jag inte lyckats spåra. Vesperarna ordnades återkommande på Birgittas dödsdag i juli under 1920-talet, men slutade arrangeras på grund av kritik från lågkyrkligt håll i Finland.

Kontakten mellan Finnberg, Anderson, SSB och övriga inblandade var tätast under mellankrigstiden, men fortsatte även senare. På inbjudan av såväl medlemmar av Birgittastiftelsen som av medlemmar av SSB gjorde Finnberg och Anderson resor i Sverige och till Vadstena, och Rom, där Casa di Santa Briogida och de hesselbladiska birgittinerna fascinerade. Anderson skrev ett flertal reseskildringar i Hufvudstadsbladet under 1920-talet, där han i romantiska ordalag lät sig inspireras av fladdrande ljus och forntida minnen. Sde svenska Birgittavännerna besökte även Finland – troligen var det just under ett av dessa besök som talet om de talande stenarna hölls, år 1926.

Att Anderssons intresse för klosterminnet i Nådendal var mycket stort kan ses även i fyra tavlor, som föreställer kyrkans omgivning, vilka finns i hans hem, nuvarande Söderlångvik gård, i Kimito. En av tavlorna visar vägen upp mot kyrkan, i bakgrunden skymtar Jöns Buddes minnessten, fast den egentligen inte kan vara synlig från den vinkeln. Det verkar dock viktigt att dess profil skönjes.

Nådendals betydelse som nationellt minne betonades ytterligare, när presidentens sommarresidens förlades i det närbelägna Gullranda. Nådendal blev därför även skådeplatsen för kungabesök, exempelvis 1936. Amos Anderson

Jöns Buddes minnessten restes i juli 1921. Stenen nekostades av Amos Andersson. Foto: EA 2003.

guidade vid detta tillfälle kung Gustav V vid kyrkan. Motivet med kungens besök ingick även i en ungdomsroman år 1947, där en grupp pojkar fann Nådendals skatt, ett dokument, och belönades med medaljer av självaste kungen.

Genom organisationer började man som känt är i Sverige, men även i Estland och i Finland värna om birgittinerminnena och kontakten mellan dessa: Vadstena, Pirita och Nådendal. I Nådendal verkade Vallis Gratiae-yhdistys från och med 1920-talet och reste på 1930-talet bland annat en minnessten för nunnorna och en minnesplakett för biskop Magnus II Tavast, som anses vara birgittinernas medeltida beskyddare, i Nådendal. I Estland verkade Pirita Kaunistamise Selts grundad 1925, som i samråd med svenska forskare, bl.a. riksantikvarien Sigurd Curman, organiserade utgrävningar i Pirita klosterkyrka och ett stort jubileum med nationella förtecken år 1936. Såväl Pirita som Nådendal sågs som östliga brohuvuden till Vadstena, och även som minnen som kunde brukas som politiska brohuvuden under mellankrigstiden – mot den angränsande och skrämmande kommunismen i öst.

NÅDENDAL OCH JUBILEERNA 1943, 1993 OCH 2003

Historia brukades vid speciellt tydligt vid historiska jubileer, så även i Nådendal i kristid år 1943. Jubileet firades med nationella förtecken och man framhävde än en gång Nådendals kulturhistoriska betydelse som en fridens och lärdomens boning. Jöns Budde och hans vision fick pryda jubileets medalj. I bakgrunden fanns Julius Finnberg och stadens styrelse. Anderson deltog som monumentresare: på den nyrestaurerade kyrkdörren fästes minnesplattor han donerade. Texten på plaketterna lyder på finska och svenska: "På Vallis Gratiae 500-årsdag är denna ingångsdörr helgedomen till tjänst och prydnad förärad av en vandrare som funnit vederqvickelse vid minnet av de frommas fotsteg och böner på helgad mark." På förslag av Finnberg donerade han också ett facsimile av stadens fundamentsdokument

från 1443 till staden. I samband med jubileet fick Anderson även en chans att försvara sin högkyrkliga strävanden från 1920-talet i Hufvudstadsbladet och äntligen svara på den kritik som tidigare framförts av bl.a. ärkebiskop Johansson: "Men ännu för icke så länge sedan ansågs det som en besynnerlig och misstänklig mani att i högre grad syssla med något så övervunnet som vår medeltid och medeltidskyrkans insatser i vårt andliga liv och att giva denna tid och dess andliga ledare det erkännande de förtjänade. [...] Det finns nu många glädjande tecken på en förändrad inställning", skrev han.

På 1960-talet utförde konsthistorikern Henrik Lilius (f. 1939) omfattande utgrävningar av klosterkyrkan. Kyrkan restaurerades drastiskt och historia brukades i utformningen av inredningen: etage och trappor samt golv av trä byggdes för att bl.a. efterlikna trappstegen med altarna i västkoret, som finns i heliga Birgittas anvisningar, och som troligtvis funnits i alla birgittinerkyrkor. Intresset för birgittinerna fortgick, men i och 1990-talets nya vurm för medeltiden blossade ett större intresse upp. Jubileet år 1993 firades även under en kris, denna gång ekonomisk. Nådendals stad och församling låg bakom förberedelserna och bakom resningen av ett birgittinmonument, Raimo Heinos Nunna, utanför kyrkan. Vid denna fest deltog även birgittinernunnor, som återkommit på slutet av 1980-talet till Finland och Åbo. Betoningen av Jöns Budde tonades ner till förmån för nunnorna. Under det stora Birgittajubileet deltog Nådendal år 2003 som en del av ett större nätverk, Societas Birgitta Europa. Birgitta, som hon avbildats i det medeltida altarskåpet i Nådendals kyrka, fick ytterligare ett monument i Finland i form av ett nationellt frimärke, på förslag av en jubileumskommitté bildad av Nådendals stad och församling.

Vägen upp till Nådendals klosterkyrka leder rakt fram till Buddes minnessten och passerar Raimo Heinos "Nunna", som restes 1993.

Foto: EAW 2010.

Logotypen för jubileet i Nådendal år 1943 visar stadens vapen.

Ur Nådendals stadarkiv.

Ett intresse för de fysiska lämningarna kvarstod. Aktörerna bakom jubileerna var exempelvis mycket intresserade av att konservera murresterna, men det strandade gång efter annan på att det skulle bli för kostsamt. Juhani Rinne hade nämligen redan på 1930-talet velat genomföra konservering av murarna, men konstaterade att det var för dyrt. Frågan har även lyfts fram av Nådendals stads så kallade Historiekommitté bestående av stadens och församlingens representanter på 1990-talet. På 2000-talet återvände arkeologerna till klosterområdet och

gjorde utgrävningar, som var nödvändiga på grund av en utvidgning av gravgården. Utgrävningarna producerade tiotusentals fynd och en 3D-modell, som finns på webben. Även denna modell kan ses som en historiebild av klostret, en tolkning av en minnesplats i elektronisk form.

Intresset för det immateriella och det fysiska arvet gick hand i hand för aktörerna. I landskapet bildar monumenten och fornminnena ett historiskt djup och en så att säga inristad berättelse, skapad av och för en viss elit. I detta finns en nostalgi, en längtan till en förlorad guldålder, som ytterligare fördjupas av sinnesupplevelser och beröring med det inre, i religiositet eller vetenskapligt intresse. Detta har manifesterats på platsen. Då fornminnen är

stumma, har ord lagts i deras munnar. Amos Anderson avslutade sitt tal för nordiska historiker i augusti 1931 med följande ord: "Stenarna har talat även i afton, talat om medeltidens andaktsliv och skönhetsträngtan. [...] Många århundraden ha sjunkit ned sedan man sista gången ringde till completorium i Nådendals kloster. Men de vita gråstensmurarna påminna oss om de andliga värden, den hänförelses eld, som en gång här vårdades."

Nådendals Nunnebacke som döljer resterna av klostret har avsiktligt ändrats från gröna kullar med väderkvarnar på 1800-talet, till en park med utsiktstorn då vi kommer till 1900-talet. Från utsiktstornet är upplevelsen av området ännu starkare, vare sig man står vänd mot kyrkan och Nunne-

backen eller mot Gullranda på andra sidan vattnet. Viljan att lyfta fram det som uppfattats som birgittinernas andliga och materiella arv på platsen, har påverkat dess utseende och bidragit till att bilda nuvarande monumentbeströdda minnesplats, en scen för återkommande minnesfiranden och evenemang, en plats med sin med sin specifika europeiskt birgittinska, men ändå starkt nationellt förankrade historiekultur.

Eva Ahl-Waris

Texten framfördes som föredrag i Vadstena klosterkyrka i Sverige på Heliga Birgittas himmelska födelsedag 23.7.2011 vid Societas Sanctae Birgittae sammankomst.

Läs mer i:

Ahl-Waris, E. 2010: Historiebruk kring Nådendal och den kommemorativa anatomin av klostrets minnesplats. Skrift utgiven av Societas Sanctae Birgittae. Vadstena. (Finns även som e-thesis, här: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-6674-0>).

Tryckta och otryckta referenser till denna artikel:

Aronsson, P. 2004: Historiebruk - att använda det förflutna. Studentlitteratur: Lund.

Elmgren, S.G. 1863: Nådendals kloster-ruiner. j. c. Frenckell & Son: Helsingfors.

Fewster, D. 2006: Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History. Studia Fennica Historica 11. SKS: Helsinki.

Föreningen Konstsamfundets arkiv, SLSA 900.1-2, Finlands nationalbibliotek.

Hausen, R. 1922: Nådendals kyrka och klosterruiner. Amos Andersons Förlagsaffär: Helsingfors.

Hufvudstadsbladet 1920-2003.

Lilius, H. 1969: Birgittinerkyrkan i Nådendal. SMYA 69. Helsingfors.

Nora, P. (red.) 1996-1998: Realms of Memory. Rethinking the French Past. Volume I-III. Columbia Univ. Press: NY.

Nådendals stadsarkiv, mapp IV 6 H:2 1943; mapp H:35, H 36, H 33/3, H 39 och U:8, Nådendal.

Pyhän Birgitan 700-vuotisjuhlatoimikunnan Suomessa arkisto, HYK Coll 739, Finlands nationalbibliotek.

Salminen, T. 2003: Suomen tieteiliseltä voittomaat. Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologiassa 1870-1935. SMYA 110. Helsinki.

Steinby, T. 1978: "Birgittavespern i Nådendal", T. Steinby (red.) Historiska och litteraturhistoriska studier 53. SLS: Helsingfors, 351-380.

Steinby, T. 1979: "Drama och musik hos Amos Anderson", T. Steinby (red.) Historiska och litteraturhistoriska studier 54. SLS: Helsingfors, 5-64.

Topelius, Z. 1845: Finland framställt i teckningar. A. W. Gröndahl & A. C. Öhman: Helsingfors.

WWW: Naantalin keskiaikaa etsimässä, Muuritutkimus Oy, (<http://www.muuritutkimus.fi/naantali/index.php>).

www.arkeoinfo.net

Arkeologian harrastajien infositut • Kaikkea arkeologiaan liittyvää
osallistuttavaa, koettavaa, nähtävää, kuultavaa, luettavaa

Muinaiset rannat – Forntida stränder Arkeologinen näyttely Satakunnan Museossa

Suomella ja Ruotsilla on pitkä yhteinen menneisyys. Jo esihistoriallisella ajalla Pohjanlahden yli tapahtui muutto- liikettä ja solmittiin kontakteja. Historiallisella ajalla maiden valtiollinen yhteys kesti yli 600 vuotta. Senkin jälkeen vuorovaikutus on ollut vilkasta ja tiivistä. Tästä kaikesta huolimatta on harvinaista, että maidemme museot olisivat yhteistyössä esitelleet yhteistä menneisyyttämme.

Yhteiseen menneisyyteemme liittyen Satakunnan Museossa avautui syyskuun 23. päivänä Muinaiset rannat – Forntida stränder -näyttely. Näyttely on toteutettu osana Satakunnan Museon ja Länsi-Norlannin lääninmuseon Murbergetin KulturBro -projektia. Se esittelee Satakunnan ja Länsi-Norlannin mielenkiintoisia asuinpaikkoja, elämäntapoja ja elinkeinoja kivikaudelta uuden ajan alkuun asti, jolloin molempien alueiden pääkaupungit Pori ja Härnösand perustettiin ja joissa yhteistyöprojektin museot sijaitsevat. Näyttely kertoo siis yhteisistä juuristamme, mutta toisaalta myös kulttuuriemme eroista.

Kohteita Satakunnasta ja Länsi-Norlannin läänistä

Näyttelyssä esitellään molemmilta alueilta niin Satakunnasta kuin Länsi-Norlannin läänistä – joka koostuu Medelpadin ja Ångermanlandin maakunnista – kivi-, pronssi- ja rautakaudelta, keskiajalta ja uuden ajan alusta yksi merkittävä asuinpaikka tai muu muinaisjäännös. Yhtäläisyyksiä on paljon, mutta molemmilla alueilla on myös omat erikoisuutensa. Erot johtuvat toki osaksi myös arkeologisista tutkimuksista tai niiden puutteesta. Näyttelyprojektin myötä on onneksi pystytty myös tekemään vähän uutta tutkimusta. KulturBro-projektin rahoituksen avulla Nakkilan Rieskaronmäen luuaineisto analysoitiin uudelleen ja teetettiin muutamia radiohiiliajoituksia.

Näyttelyssä esiteltävien kohteiden valinta ei ollut itsestäänselvyys tai helppoa, koska vaihtoehtoja oli monia. Molempien alueiden muinaisjäännösten kirjo on monipuolinen ja omaa aikakauttaan edustavasti esitteleviä kohteita on paljon. Kohteiden valinnassa pidettiin myös mielessä se, että niiden pitää tuoda esille kulttuuriemme yhtäläisyyksiä, mutta myös eroja sekä ajatus siitä, mitä me haluamme kertoa omasta maakunnastamme ja menneisyydestämme ruotsalaisille ja mitä he haluavat kertoa omastaan meille suomalaisille.

Kivikaudelta rautakaudelle – asuinpaikoista muinaislinnoin

Länsi-Norlannista kiviikauden kohteeksi valittiin Sollefteån kunnassa sijaitseva Nämforsenin kiviikautinen kalliopiirrosalue ja asuinpaikka. Ångermanjoen kosken kallioille on kaiverrettu ja maalattu yli 2300 kuviota, ja se onkin yksi Pohjois-Euroopan suurimmista kalliopiirrosalueista. Satakunnasta valittiin Kiuikaisten Uotinmäen asuinpaikka, joka on maisemallisesti melko vaatimaton kohde, mutta on yksi merkittävimmistä kiviikauden asuinpaikoista Suomessa. Ja onhan se myös antanut nimensä kiviikauden viimeiselle kulttuurijaksolle.

Satakunta ja erityisesti Nakkila on taas tunnettu pronssikautisista kohteistaan. Rieskaronmäen kaltaista maatilaa, jossa on kolmen talon jäännökset, 11 hautaröykkiötä ja kivilatomusta, useampia pronssiesineitä sekä runsaasti eläintenluita, ei tunneta koko Länsi-Norlannista. KulturBro-projektin sekä Suomen Akatemian rahoittaman FinnARCH -projektin myötä Rieskaronmäen luut on pystytty analysoimaan uudelleen ja teettämään myös radiohiiliajoituksia, joista saatiin todella mielenkiintoisia tuloksia. Tästä aiheesta voi lukea lisää ohessa olevasta tutkijasta, FT Auli Tourusen artikkelista.

Länsi-Norlannista ei varsinaisesti valittu yhtä tiettyä pronssikautista kohdetta vaan valokuvien avulla esitellään

Björkån isäntä. Kuva Björnola Lind.

pronssikautisia röykkiöitä, jotka ovat hyvin tuttuja myös suomalaisille. Poikkeuksena on kuitenkin se, että Länsi-Norlannin Korkealla rannikolla, joka on Unescon maailmanperintökohde, voi varsin monelta röykkiöalueelta edelleenkin tarkkailla merta.

Rautakautta näyttelyssä edustavat Sollefteån kunnan 500-luvulle ajoittuva Björkån kammiohaudan mies, Euran 1000-luvulle ajoittuva Luistarin emäntä sekä Stensätterin ja Kauttuan linnat. Molemmista haudoista on esillä rekonstruktioita. Björkån haudassa on mukana myös muutamia alkuperäisiä hautalöytöjä. Rekonstruktioita eivät ole täydellisiä eikä siihen ole pyrittykään vaan ajatuksena on herättää kävijä miettimään rautakautisen ihmisen käsitystä elämästä, kuolemasta ja ehkäpä kuoleman jälkeisestä elämästä.

Linnat taas ovat varsin vaikuttavia maisemallisesti ja herättävät monia kysymyksiä käyttötarkoituksistaan. Suuri, jyrkän kallion laella sijaitseva Stensätterin linna oli todennäköisesti pakolinnaksi ja sieltä oli myös hyvä tarkkailla Ångermanjoen suun liikennettä. Pienehkö Kauttuan linna oli ehkäpä taas Kauttuan kylän linnoitettu kauppavarasto.

Keskiajan ja uuden ajan alun keskusalueita

Keskiajasta näyttelyssä kertovat Selångerin keskusalue ja Ulvilan kaupunki. Sundsvallin kunnassa sijaitseva Selånger ja Suomen alueen pienin ja pohjoisin Ulvilan kaupunki olivat keskiajalla maakuntansa merenkulun, kaupan ja

käsityön keskuksia. Selångerin asema periytyi jo rautakaudelta, jolloin alueella sijaitsi paikallisen päällikön maatila. Selångerissa ja Ulvilassa oli molemmissa myös Pyhälle Olaville vihitty keskiaikainen kirkko. Selångerista kulki keskiajalla pyhiinvaellusreitti Pyhän Olavin haudalle Trondheimin kirkkoon. Reitti on edelleen kulkukelpoinen. Myöhemmin Selånger menetti asemansa Sundsvallille samoin kuin Ulvila menetti kaupunkioikeutensa Porille. Sundsvallilla ja Porilla on taas nykyisin tiivistä yhteistyötä; ne ovat olleet toistensa ystävyyskaupunkeja vuodesta 1940 asti.

Länsi-Norlannissa ja Satakunnassa oli keskiajalla myös kaksi pientä linnaa, jotka muistuttavat erehdyttävästi toisiaan. Kramforsin kunnassa sijaitseva Styresholmin linna ja Eurajoen Liinmaan linna olivat molemmat käytössä vuoden 1400 tienoilla. Molemmat sijaitsivat myös strategisesti merkittävällä pienellä saarella sisämaahan johtavan joen suussa. Linnasaarien rakennelmat vallihautoineen ja tasaisine lakineen muistuttavat myös toisiaan. Styreshol-

min linna oli Itämerellä liikkuneiden Vitaaliveljesten yksi tukikohta ja onhan mahdollista, että nämä merirosvot olivat yhteydessä myös Liinmaan linnaan. Styresholmista tuli myöhemmin kruunun voutilinna, mutta Liinmaan linnan myöhemmistä vaiheista ei ole tietoa.

Porin ja Härnösandin kaupungit valittiin näyttelyn pääteypysäviksi, koska ne ovat olleet perustamisestaan asti omien alueidensa keskuspaikkoja. Pori on Satakunnan maakuntakeskus ja Härnösand Länsi-Norlannin läänin pääkaupunki. Nämä karhun ja majavan kaupungit kehittyivät myös melko yhteneväisesti ja samanaikaisesti Pohjanlahden molemmin puolin. Juhana-herttua, myöhemmin kuningas Juhana III, perusti Porin vuonna 1558 ja Härnösandin vuonna 1585. Molempiin kaupunkeihin perustettiin heti kuninkaankartano ja laivatelakka, tulipalot tuhosivat kaupunkeja useaan otteeseen vuosisatojen kuluessa ja todellinen nousukausi alkoi 1800-luvun sahateollisuudesta.

Luistarin emäntä. Kuva Björnola Lind.

Opastuksia, työpajoja ja luentoja

Näyttelyn tarkoituksena on kertoa Länsi-Norlannin ja Satakunnan ja myös yleisemmin Ruotsin ja Suomen kulttuurien eroista ja yhtäläisyyksistä. Tähän liittyen museossa järjestetään myös monenlaista ohjelmaa. Syksyn aikana ja vielä ensi vuoden tammikuussa järjestetään koululaisille opastuskierroksia sekä työpajoja, joissa tutustutaan muinaiseen musiikkiin, tehdään kalliopiiirroksia, valetaan tinaa ja ommellaan kasviparkitusta poronahasta säilytyspusseja. Musiikkipajoissa ohjaajina toimivat *Kulttuuriosuuskunta Uulun muusikot* ja muissa pajoissa ohjauksesta vastaa muinaistekniikan taitaja ja kouluttaja *Turkka Aaltonen*.

Satakunnan Museon ja Länsi-Norlannin lääninmuseo Murbergetin yhteistyöstä voi lukea lisää museon nettisivuilta <http://www.pori.fi/kulttuuri/museot.html>

Saamelaiset

Näyttelyssä kerrotaan myös lähes nykypäivään asti Länsi-Norlannissa asuneista saamelaisista. Saamelaisasutusta on ollut alueella ainakin rautakaudelta lähtien. Satakunnassa saamelaisista on muistona vain muutamia paikannimiä ja täällä he suomalaistuivat todennäköisesti jo rautakaudella.

Örnsköldsvikin Lill-Mosjössä on tutkittu 1600-1700 -luvulle ajoittuvia liesiä, jotka ovat todennäköisesti sijainneet kodan sisällä. Löytöjä oli melko runsaasti ja ne kertovat omista-jiensa jokapäiväisestä elämästä. Tähän aikaan monet saamelaiset olivat jo integroituneet niin poliittisesti, taloudellisesti kuin uskonnollisestikin Ruotsin yhteiskuntaan. Osa jatkoi kuitenkin perinteistä pyyntiä ja porotaloutta pohjautuvaa elintapaansa ja osa oli asettunut alueelle uudisraivaajiksi.

Todellista yhteistyötä

Näyttelyn suunnitteluun ja toteutukseen on osallistunut suuri joukko Satakunnan Museon ja Murbergetin henkilökuntaa ja työtä on todellakin tehty yhdessä. Näyttelyn aihe sekä esiteltävät kohteet ideoitiiin ja valittiin molemmista museoista kootun työryhmän voimin. Työryhmässä oli mukana myös Uumajan yliopiston lehtori, FT *Peter Holmblad*, jonka käsialaa näyttelyn lopullinen käsikirjoitus sekä tekstit ovat. Peterin panos sekä hänen kattava tietämyksensä Ruotsin ja Suomen esihistoriallisesta ja historiallisesta ajasta ovat korvaamattomia. Näyttelyn komeat kuvat ovat valokuvaaja *Björnola Lindin* käsialaa ja tyylikkäästä arkkitehtuurista vastaa näyttelyarkkitehti *Marjaana Kinnermä*.

Viimeisten kuukausien järjestelyistä ja loppuviilauksista ovat vastanneet näyttelyarkkitehdin lisäksi Satakunnan Museon projektikoordinaattori *Anu Tuominen* ja hänen äitiyslomasijaisekseen valittu *Jonna Suominen*, Murbergetin projektipäällikkö *Margareta Bergvall* sekä museolehtori *Carita Tulkki*. Näyttelyn rakentamisesta ja pystyttämisestä sekä viimeisestä silauksesta Porissa vastaavat Satakunnan Museon näyttelymestari *Markku Hannula*, esinekonservaattori *Kaisa Lindewall* ja tekstiilikonservaattori *Hannele Suominen* sekä monet museoassistentit ja -apulaiset. Museonjohtajien *Juhani Ruohosen* ja *Bengt*

Rieskaronmäen pronssikautinen kampa, jossa on mukana aurinko-symboliikkaa. Kuva Björnola Lind.

Nakkilan pronssikautiset eläimet

Satakunta ja erityisesti Nakkila on tunnettu pronssikautisista muinaisjäännöksistä ja niihin liittyvistä kotieläinten luista. Suomen karjanhoidon varhaishistoriaa tutkiva Suomen Akatemian rahoittama FinnARCH-projekti on yhteistyössä Satakunnan Museon kanssa tutkinut sekä ajoittanut Nakkilan pronssikautisia kotieläimiä.

Nakkilan Viikkalan Selkäkankaan 43 metriä pitkä hautaröykkiö kaivettiin Unto Salon johdolla jo vuonna 1978-81. Siitä löydetty palaneet ihmisten luut ja palamattomat naudat hampaat analysoi aikanaan Tarja Vormisto. Pronssi- ja rautakautisista röykkiöistä löytyy joskus eläintenluita, sekä palaneita että palamattomia. Palaneet luut tulkitaan usein alkuperäiseen hautaukseen kuuluviksi mutta palamattomat luut hautausta myöhäisemmiksi, sillä Suomen happamassa maaperässä palamaton luu tuhoutuu nopeasti. Myös Selkäkankaan naudat hampaat epäiltiin aikanaan muuta aineistoa huomattavasti nuoremmiksi, mutta

niiden stratigrafisesti lupaava sijainti röykkiön pohjakerroksissa herätti kiinnostuksen tutkia hampaiden ikää radiohiiliajoituksen avulla. Ajoitettavaksi valittu hammas osoittautui yli 3000 vuotta vanhaksi ja on siis peräisin varhaiselta pronssikaudelta. Tämä nauta on toistaiseksi Suomen vanhin ajoitettu kotieläin. Hammas (tai kallo, josta hammas on enää jäljellä) on asetettu hautaan uhrina tai symbolina. Naudan hampaiden tai kallojen rituaalinen käyttö tunnetaan myös Ruotsista, mistä Selkäkankaan röykkiön malli tai jopa rakentajat ovat peräisin. Hammas on lähetetty edelleen DNA- ja isotooppitutkimuksiin, joten lisää tietoa sen alkuperästä odotetaan tulevaisuudessa.

Projektin yhteydessä analysoitiin myös Nakkilan Rieskaronmäen asuinpaikalta löydetty luuaineisto kokonaisuudessaan. Osan aineistosta on analysoinut aikaisemmin Pirjo Lahtiperiä. Luuaineisto koostuu naudat, lampaan, hevosen, hylkeen ja majavan luista. Lampaan ja hevosen luiden kuuluminen nuoremmalle pronssikaudelle varmistettiin radiohiilimenetelmän avulla. Nämä ajoitukset ovat yhdenmukaisia muiden Rieskaronmäeltä saatujen ajoitusten kanssa. Rieskaronmäen luut ovat vanhimmat ajoitetut lampaan ja hevosen luut Suomesta.

Suomen kolme vanhinta kotieläintä ajoittuvat siis tällä hetkellä pronssikaudelle ja sijoittuvat Nakkilaan, vaikka karjanhoidon on oletettu levinneen Suomeen jo kivikaudella. Selityksenä voidaan osittain pitää Satakunnan erityisen hyvää tutkimustilannetta, pitkälti kiitos Unto Salon aktiivisen toiminnan, osittain radiohiiliajoitusten puutetta. FinnARCH-projekti jatkaa varhaisten kotieläinten tutkimista ja lisää radio-

hiiliajoituksia kivikautisiksi tulkituista kotieläinten luista on suunnitteilla. On kuitenkin syytä korostaa, että on eri asia metsästää radiohiiliajoitusten avulla kaikkein varhaisimpia kotieläimiä kuin tutkia kokonaisuutena karjatalouden merkitystä elinkeinona. Tutkimuksellisesti on mielenkiintoista tietää, milloin ensimmäiset kotieläimet saapuivat Suomeen ja näillä on myös oma julkisuusarvonsa. Silti metsästys ja kalastus säilyivät merkittävänä elinkeinoina vielä pitkään karjatalouden omaksumisen jälkeen, paikoittain jopa historialliselle ajalle saakka. Kotieläimillä on voinut olla merkitystä paitsi elinkeinona myös identiteetin rakentajina. Pienimuotoista karjataloutta harjoittavassa yhteisössä kotieläimillä on voinut olla merkittävä symbolinen rooli erottamassa sekaeläinkeharrastajat puhtaista metsästäjä-keräilijä-naapureista, vaikka molemmat olisivat vielä olleet riippuvaisia samojen hyljevesien tuotosta. Maataloutta harrastava yhteisö siirtyi hyödyntämään aikaisempaa intensiivisemmin lähialueen luonnonvaroja, muokkaamaan ja omistamaan maata sekä huolehtimaan karjasta ja sen tarpeista. Tämä aiheutti suuren muutoksen ihmisten maailmankuvassa ja uskomusmaailmassa, vaikka pitkän aikaa vanhat myytit elivät uusien rinnalla.

Auli Tourunen

Kirjallisuutta:

Salo, Unto 1981. Satakunnan pronssikauti. Satakunnan historia I,2. Rauma.

Salo, U & Lahtiperiä, P. 1970. Metallikautinen asutus Kokemäenjoen suussa I & II.

Vormisto, Tarja 1985. Osteologisk bearbetning av benmaterial framgrävt av den arkeologiska institutionen vid Åbo Universitet 1975-1983. Karhunhammas 9: 135-177.

Edgrenin panosta ei sovi myöskään unohtaa koko näyttelyprojektissa.

Näyttelyn esineistö on koottu pääosin Satakunnan Museon ja Murbergetin kokoelmista. Esillä on myös Turun yliopiston arkeologian oppiaineen, Suomen kansallismuseon ja Tukholman historiallisen museon esineistöä. Näyttelyssä esillä olevat

rekonstruktiot on lainattu yksityishenkilöiltä ja yhdistyksiltä. Muutama esine on myös valmistettu varta vasten näyttelyä varten.

Muinaiset rannat – Forntida stränder on esillä Porissa ensi vuoden tammikuun loppuun asti. Aikaa on siis vielä hyvin käydä tutustumassa siihen. Porista näyttely siirtyy Härnösandiin Murbergetin museoon,

jossa se on esillä syksyllä 2012. Murberget on myös ehdottomasti tutustumisen arvoinen kohde. Museo kertoo perusnäyttelyssään kattavasti alueensa menneisyydestä ja Länsi-Norlannin maisemat ovat mitä kauneimmat ja muinaisjäännöskohteet kerrassaan mahtavia.

Carita Tulkki

*Aroilta ihmisen hoiviin, rannoilta rikkaruohoiksi,
kaukaa etelästä pohjoisen rohdoiksi*

- vielä kerran arkeofyyteistä

Kasvit eläviä muinaismuistoja

Ihmisen vaikutus kasvillisuuteen on havaittavissa, ei vain kulttuurimaisemassa vaan myös ympäristössä, jota ehkä pidämme puhtaana luonnonmaisemana. Kaikki kasvimme ovat jääkauden jälkeen, noin 10 000 vuotta sitten, muualta saapuneita ja nykyisten kaltaisia. Jääkausi puhdisti Suomen elämistä ja kasveista, mutta jään vetäytyttyä ihmisen toiminta levitti rikkaruohoja ja myöhemmin viljelykasveja, jotka rikastuttivat alkuperäistä lajistoa. Kaikki kulttuurikasvimme ovat kulkeutuneet idästä, etelästä tai lännestä.

Muinaistulokkaat eli arkeofyytit ovat tulleet Suomeen ja levinneet ennen 1600-lukua. Maatalouskulttuurin mukana noin 4000 vuotta sitten uusia kasveja alkoi levitä ympäröiviltä alueilta, etenkin Lounais- ja Etelä-Suomeen. Muinaistulokkaiden saapumisaika on hyvin vaihteleva ja uusimpien tulokkaiden kohdalla sitä ei voida edes tarkoin määritellä, mutta useimpien tulokaika ajoittuneet rautakauden alkuun eli vaiheeseen ennen ajanlaskun alkua, jolloin Etelä-Suomessa viljanviljely alkoi yleistyä. Rautakauden lopulla, noin tuhat vuotta sitten, on oletettu kasveja levinneen erityisen runsaasti. Rautakautisesta asutuksesta ei ole maisemassa enää mitään näkyvää jäljellä, mutta monin paikoin kasvit kertovat rautakauden ihmisen toiminnasta ympäristössään.

Useimmat muinaistulokkaista ovat alkuperältään Euraasian avoimilla aroilla kasvaneita eli niitä pitää etsiä

avoimilta, aurinkoisilta ja kuivilta kasvupaikoilta. Lämpimät eteläsuomalaiset jokivarsien rinnemaat ja kedot tai hakamaiden reunat pysyivät avoimina, kun karjaa laidunnettiin. Rippeitä on vielä jäljellä. Kedot rajoittuvat usein avokallioon tai osa kedoista on kallio-ketoja. Monet lounaisen Suomen runsaslajisimmat arkeofyyttikedit sijaitsevat rautakautisten muinaisjäännösten ympäristössä, asuinpaikoilla tai kalmistojen tuntumassa. Kun ihminen tallasi tai muokkasi maata asuinpaikkansa ympärillä tai rakensi vainajille kalmistoja, samalla hän loi muinaistulokaskasveille sopivia elinolosuhteita. Muinaismuistoalueet ovat hyviä arkeofyytilajiston etsintään sopivia kohteita. Monet luonnonkasveista olivat hyvin varhain ihmisen käyttämiä hyötykasveja ja monet ihmisen suosimista lajeista jäivät myöhemmin kasvupaikoilleen rikastuttamaan kasvillisuutta.

Arkeofyyttien kasvupaikat säilyivät avoimina vuosisatoja esiteollisen maatalouden ansiosta, aina 1900-luvun puoliväliin saakka. Maatalouden nopean rakennemuutoksen seurauksena 1900-luvun lopulla useimpien muinaistulokkaiden kasvupaikat umpeutuivat, sekä peltojen metsittämisen että laidunnuksen vähenemisen seurauksena. Vain aktiiviset maisemanhoitotoimenpiteet ovat säilyttäneet tai palauttaneet arkeofyyttien kasvupaikkoja ja niitä löytyy hoidetuilta ja säännöllisesti niitetyiltä kedoilta, mutta myös avoimilta kuivilta kalliokedoilta, joita ei uhkaa varjostava tai peittävä kasvillisuus.

Hyödyllisiä ravinto- ja rohtokasveja

Vain muutamista muinaistulokkaista on täsmällistä ja luotettavaa tutkimustietoa, sekä niiden levinneisyydestä että esiintymisestä ennen 1600-lukua. Useimmat parhaiten tunnetuista lajeista lienevät rautakauden hyötykasveja. Vanhimmat kirjalliset tiedot ovat Turun seudulta kerätystä kasviluettelosta, jonka Turun Akatemian lääketieteen professori Elias Tilandz keräsi ja julkaisi vuosina 1673 ja 1683. Tätä varhaisemmat havainnot on saatu joko siitepölytutkimuksista tai maassa säilyneiden jäänteiden avulla määritettynä ja ajoitettuna.

Rautakauden lopulla Etelä- ja Lounais-Suomeen levinneitä arkeofyyttejä ovat **sikoangervo** *Filipendula vulgaris*, **ahdekaura** *Avenula pratensis*, **mäkikaura** *Avenula pubescens*, **nurmi-laukka** *Allium oleraceum*, yksivuotinen **pölkkyruoho** *Arabis glabra*, **tummatulikukka** *Verbascum nigrum*, **ketoneilikka** *Dianthus deltoides* ja **mäkikuisma** *Hypericum perforatum*. Samankaltaisilla aurinkoisilla ja avoimilla kedoilla viihtyvät **jänönäpila** *Trifolium arvense*, **mäkitervakko** *Lychnis viscaria*, **kangasajuruoho** *Thymus serpyllum*, **mäkimeirami** *Origanum vulgare*, **kevätsara** *Carex caryophyllaea*, **tähkätädyke** *Veronica spicata* ja **litteänurmikka** *Poa compressa*. Lajilistaan voi lisätä vielä **hoikkaängelmän** *Thalictrum simplex*. Taulukossa 1. on esitetty eräiden arkeofyyttien vuotisuus ja leviämistapa.

Etelän arkeofyytit Lapissa uustulokkaita

Juha Suominen ja Leena Hämet-Ahti tulkitsivat vuonna 1993 ilmestyneessä julkaisussaan **Kasvistomme muinaistulokkaat** muinaistulokaskasveiksi, Pohjois-Suomi mukaan lukien, yhteensä runsaat 400 eri kasvilajia.

Suomen kasvillisuuden vakinaisesta kasvilajistosta (*Lounais-Suomi noin 1000 lajia, Pohjois-Lappi noin 500 lajia*) muinais-

tulokaskasveja on laskettu olevan kasvistoltaan rikkaimmassa Lounais-Suomessa noin 20 % ja pohjoisimmassa Lapissa vain noin vajaat 4 %. Pohjois-Suomessa maanviljely eteni Perämeren rannikolta ja jokien suistoista sisämaahan vasta 1600-luvulta alkaen. Lapin alueella muinaistulokkaita kasvaa vain asuinpaikoilla.

Lapissa muinaistulokas voi olla mm. **etelännokkonen** *Urtica dioica* ssp. *dioica* ja **pohjännokkonen** *Urtica dioica* ssp. *sondenii* ja piholla kasvavat **pihatähtimö** *Stellaria media*, **pohjanpihatatar** *Polygonum aviculare* ssp. *bo-reale*, **kyläpiharatamo** *Plantago major* ssp. *major*, Lapin eteläosissa **jauhosa-vikka** *Chenopodium album* ja **pohjan-jauhosa-vikka** *Chenopodium suecicum*, **pihatatar** *Polygonum aviculare*, **ukontatar** *Persicaria lapathifolia* ja **kiertotatar** *Fallopia convolvulus*.

Sikoangervon *Filipendula vulgaris* (kuva 1) levinneisyys on lähes kylän tarkkuudella yhteneväinen lounaisen pronssi- ja rautakautisen asuinalueen kanssa. Kokonaislevinneisyysalueeltaan se on euraasialainen arokasvi, jonka pohjoisimmat esiintymät tavataan Lounais-Suomen vanhoilla asuinpaikka- ja laidunkedoilla. Suomessa levinneisyys rajoittuu Pori - Inkoo-linjan lounaispuolelle. Sikoangervo kasvattaa kesä-heinäkuussa noin 30-40 cm korkean kukkavanan, toisinaan useita, aluslehtien muodostaman ruusukkeeseen keskelle. Röyhymäisen kukinnon kukat ovat valkoisia, tuoksuttomia ja nuput ruusunpunaisia. Sikoangervo kasvattaa turpeita juurimukuloita, joita on käytetty ainakin eläinten ravintona, mutta tarkkelyspitoisina ne ovat kelvanneet myös ihmisille. Elias Lönnrotin mukaan kasvia suosittiin hätäravintona vielä 1800-luvullakin. Mukuloiden koko kasvaa huomattavasti etenkin typpilannoituksella.

Sikoangervo leviää kasvupaikaltaan hyvin hitaasti, vaikka sekä siementen että mukuloiden itävyys on melko hyvä. Mukulat kasvattavat uusia kasveja emokasvin viereen, mutta siementaimia tapaa harvoin. Uusia kasveja kasvaa jopa pienistä mukuloiden palasista. Mukulat säilyttävät myös itävyytensä vuosikausia. Rautakauden ihmisen oli helppo kuljettaa mukuloita uudelle asuinpaikalleen. Hiiltyneitä sikoangervon mukuloita on löytynyt Ahvenanmaalta viikinkiaikaisesta haudasta ja Ruotsista samanaikaisesta haudaan asetetusta saviastiasta.

Sikoangervo on taantunut huomattavasti laidunnuksen loputtua ja rinne-

Taulukko 1. **Eräiden arkeofyyttien vuotisuus ja leviämistapa.**

Arkeofyytti	Kasvutapa/vuotisuus	Lisääntyminen	
sikoangervo	monivuotinen	siemenet	juurimukulat
ahdekaura	monivuotinen	siemenet	juurakko
mäkikaura	monivuotinen	siemenet	juurakko
nurmilaukka	monivuotinen	harvoin siemeniä	itusilmut
ketoneilikka	monivuotinen	siemenet	juurakko
ketomaruna	monivuotinen	siemenet	juurakko
mäkikuisma	monivuotinen	siemenet	juurakko
särmäkuisma	monivuotinen	siemenet	juurakko
heinäratamo	monivuotinen	siemenet	juurakko
kangasajuruoho	monivuotinen	siemenet	juurakko
litteänurmikka	monivuotinen	siemenet	juurakko
jänönapila	1-vuotinen	siemenet	
tummatulikukka	2- tai monivuot.	siemenet	
ukontulikukka	2-vuotinen	siemenet	
pölkkyruoho	2-vuotinen	siemenet	

ketojen ja niittyjen kasvettua umpeen. Ympäristönhoitotoimenpiteiden avulla ja mukuloiden hyvän säilyvyyden vuoksi kasvi on voitu palauttaa takaisin entisille kasvupaikoilleen jopa kymmenien vuosien kuluttua. Kasvin voi siten löytää yllättäen uudelleen laidunnetuilta lounaissuomalaisilta rinnekedoilta.

Nurmilaukka *Allium oleraceum* (kuva 2) on 20-70 cm korkea liereävärtinen sipulikasvi, jonka kouruiset lehdet lakastuvat varhain. Harvassa kukinnossa kukkien seassa on muutamia tummanpunaisia itusilmuja. Joskus kukat puuttuvat kokonaan ja kukinnossa on vain itusilmuja. Vaalean sinipunertavan ruskeat kellomaiset kukat nuokkuvat 1-5 cm:n pituisissa kukkaperissä. Kotahedelmä kehittyy, mutta niissä on harvoin siemeniä, ja kasvi leviääkin käytännössä sipulisilmujen avulla, joita myös ihmisen oli helppo kuljettaa mukanaan. Kukinnan jälkeen kasvi kuolee, mutta ylimmän kasvulehden hankasilmu on kehittynyt jo pieneksi uudeksi sipuliksi, joka irtoaa emoverson kuoltua. Syyssateiden tultua uuteen sipuliin kehittyy juuria ja uusi kasvi saa alkunsa.

Nurmilaukkaa kasvaa rehevillä kalio- ja rinnekedoilla ja Ahvenanmaan lehtoniityillä. Kaukolevintä lienee tapahtunut vain ihmisen avulla ja kasvin oletetaan kulkeutuneen viikinkiaikaisen liikenteen mukana Suomenlahden

pohjoisrannikolle, muinaisen Idän tien varteen. Ilmeinen yhteys nurmilaukalla on myös varhaishistoriallisiin linnoihin, keskiaikaisiin kauppapaikkoihin ja asuinpaikkoihin. Viikingit tunsivat nurmilaukan hyötykasvina ja ehkä viljelivätkin. Viljanviljelyn yleistyttyä nurmilaukka levisi myös pelto-rikkaruohona. Nurmilaukan levinneisyysalue on supistunut samoista syistä kuin monien muidenkin muinaistulokkaiden – kasvupaikat ovat umpeutuneet laidunnuksen loputtua.

Ahdekaura *Avenula pratensis* on lounaissuomalainen, rautakautisilla asuinpaikoilla tavattava kasvi ja ilmeinen kalkinsuosija. Varsinais-Suomessa kasvin levinneisyysalue kattaa hämmästyttävällä tarkkuudella rautakautisen hallinto- ja talousalueen. Kiinteällä asutuksella on oletettu olleen ratkaiseva merkitys kasvin leviämisessä. Laidunkasvina se on merkityksetön, mutta levinneisyys rajoittuu ihmisen luomiin kasvupaikkoihin. Hansa-ajan liikenteellä saattoi olla yhteys kasvin leviämiseen Turun saariston ja rannikon kasvupaikoille. Laitvoissa kuljetetun hevosrehun mukana ahdekaura saattoi kulkeutua lounaisrannikollemme. Myöhemmin aikoina kasvi on laajentanut aluettaan hyvin vähän, muutamia satunnaisestiintymiä lukuun ottamatta, ja levinneisyysalue on lähes sama kuin sikoangervolla.

Ahdekauran tunnistaa tiheästä mättästä, jonka muodostavat karheat, kouruiset, siniharmaat, 1-3 mm levyiset kaljut lehdet. Tanakka röyhvana voi kasvaa jopa metrin mittaiseksi, mutta jää useimmiten puoleen metriin. Hyvin kapeassa röyhysä on kaksineuvoisia kukkia tavallisesti 4-5. Ahdekauran juuristo on matala, eikä se kestä kovaa laidunnusta. Verso haaroittuu lyhytnivelvälisestä tyviosasta ja kasvi muodostaa tiheitä mättäitä. Siemenistä kasvi lisääntyy satunnaisesti.

Ahdekauran seurassa kasvaa usein **mäkikaura** *Avenula pubescens*, joka on karvaisine lehtineen vain löyhästi mättästävä ja jonka vihneet ovat ahdekauraa pitempiä, 18-22 mm. Myös mäkikauran levinneisyys rajoittuu rautakautiseen asuinalueeseen, mutta ulottuu Etelä-Pohjanmaalle saakka. Myöhempi levintä on ollut vähäistä, mutta lajia tavataan satunnaisena uustulokkaana Kemiä ja Torniota myöten.

Viljelyn ja maanmuokkauksen seurauksena uusia avoimia kasvupaikkoja syntyi rautakaudella myös monille muille samankaltaisten kasvupaikka-vaatimusten kasvilajeille, kuten **keto-neilikka** *Dianthus deltoides* ja **pölkky-**

ruoho *Arabis glabra*. Rohdoksina on käytetty 1900-luvulle saakka **mäki-kuismaa** *Hypericum perforatum*, **kan-gasajuruohoa** *Thymus serpyllum* ja **mäkimeiramia** *Origanum vulgare* ja **tummatulikukkaa** *Verbascum nigrum*, sekä monia muita arkeofyyttikedoilla kasvaneita luonnonkasveja.

'Vanhat' rikkaruohot – ihmisen toimesta levinneitä arkeofyyttejä

Vajaat neljätuhatta vuotta sitten viljanviljely levisi pohjoiseen ja saavutti Suomen. Aluksi viljelyalueet olivat pienialaisia. Mutta rikkakasvien leviämisen kannalta merkittävintä olivat avoimet uudet kasvupaikat, joista ihminen raivasi pois korkeamman varjostavan kasvillisuuden. Se oli uhka monelle avoimilla paikoilla kasvaneille ja myöhemmin pelloille ja pihaille levinneille ja vanhakantaista viljelyä seuranneille rikkaruohoille. Monet niistä olivat peräisin avoimilta rannoilta, kuten nykyisinkin yleisimmät ihmisen seurassa viihtyvät rikkaruohomme, **piharatamo**, **pihatatar** ja **pihatähtimö** (kuva 4). Taulukossa 2 on lueteltu joukko jo kadonneita rikkakasvejam-

me, niiden vuotisuus sekä viljatyypin, jonka seassa ne yleensä kasvoivat. Harvinaistuneet tai kokonaan kadonneet on merkitty tähdellä (*).

Aurankukan (kuva 3) varhaisimmat siemenjäänne löydöt ovat keskiajan alusta, noin 1200-luvulta ja Turusta. Kasvi hävisi Suomen viljapelloilta 1930-luvulla, mutta satunnaisia löytöjä oli vielä 1950-luvultakin. Nykyisin kasvi on kokonaan kadonnut Suomesta. **Ruiskaunokin** varhaisimmat jäänneshavainnot ovat 400-luvulta rukiin viljelyn edetessä. Kasvi on viime vuosina yleistynyt etenkin suorakylvöpellöillä. **Peltorusojuurta** tavataan vielä harvinaisena saariston pelloilla. Kasvi oli jäännelöytöjen mukaan keskiajalla yleinen ja melko yleinen aina 1900-luvulle saakka. **Pellavatankio** yleistyi Suomessa pellavan viljelyn myötä, mutta jäänneshavaintoja on vain keskiajalta rajantakaisesta Karjalasta, Käkisalmen linnan pihan keskiaikaisesta lantakerroksesta.

Keskiajalla levinneitä arkeofyyttejä – hullukaali ja keltamo

Keskiajalla Suomeen levinneitä arkeofyyttejä ovat muun muassa **hullukaali** *Hyoscyamus niger* ja **keltamo** *Chelidonium majus*. Molemmat ovat kotoisin Välimeren alueelta. Munkit, kauppiat ja mustalaiset kuljettivat mukanaan hyödyllisiksi todettuja rohtoja. Etenkin Hansakaupan ja -liikenteen aikaan rohtokasveja kuljetettiin kauas alkuperäisiltä kasvupaikoiltaan.

Keltamo on monivuotinen, nykyisin tyypillinen vanhan asutuksen seuralainen, jonka siementen itävyys on lähes 100 %. Kasvi on levinnyt räjähdysmäisesti etenkin Etelä-Suomen keskiaikaisissa kaupungeissa. Keltamoa viljeltiin lääkekasvina keskiajalla muun muassa Espanjassa ja Keski-Euroopan luostareissa. Suomen vanhimmat jäännelöydöt ovat keskiajan lopulta Kuusiston linnan ja Turun maakerroksista. Keltamon keltaista maitiaisnestettä käytettiin rohdoksi muun muassa keltatautiin, silmäsairauksiin ja kasvaimiin.

Hullukaali (kuva 5) on keskiajan ehkä kiintoisin rohtokasvi. Se oli

Taulukko 2. Harvinaistuneita ja kadonneita rikkakasvejamme, kasvukauden pituus ja viljatyypin, jonka seassa ne tavallisimmin kasvoivat. (1=yksivuotinen, 2=kaksivuotinen, m=monivuotinen).

Kasvilaji		Syysvilja	Kevätvilja	Kasvukausi
aurankukka*	<i>Agrostemma githago</i>		+	1
hiirenhäntä*	<i>Myosurus minimus</i>		+	1
hukkakaura*	<i>Avena fatua</i>		+	1
liuskaeippi	<i>Lamium hybridum</i>	+	+	1
luoho*	<i>Apera spica-venti</i>	+	+	1
pelto-ohdake	<i>Cirsium arvense</i>	+	+	m
pelto-orvokki	<i>Viola arvensis</i>	+	+	1-2
otavalvatti	<i>Sonchus asper</i>	+	+	1
pellavatankio*	<i>Camelina alyssum</i>		+	1
peltopähkämö	<i>Stachys palustris</i>	+	+	m
peltoretikka	<i>Raphanus raphanistrum</i>	+	+	1
peltorusojuuri*	<i>Lithospermum arvense</i>	+	+	1
piharatamo	<i>Plantago major</i>	+	+	m
pihatatar	<i>Polygonum aviculare</i>	+	+	1
pihatähtimö	<i>Stellaria media</i>	+	+	1
rautanokkonen*	<i>Urtica urens</i>		+	1
ruiskattara*	<i>Bromus secalinus</i>	+		1
ruiskaunokki*	<i>Centaurea cyanus</i>	+		1
ruistankio*	<i>Camelina sativa</i>	+		1

hyvin yleinen muun muassa Turussa, Porvoossa, Naantalissa, Hämeenlinnassa ja rajantakaisessa Karjalassa Viipurissa ja Käkisalmissa. Siemenjäänteitä on löytynyt suuriakin määriä kyseisten kaupunkien keskiaikaisista maakerroksista. Hullukaali kuului keltamon ohella luostareiden yrttitarhakasveihin sekä meillä että muualla Keski-Euroopassa. Hullukaalikasvi tuottaa jopa kymmeniä tuhansia siemeniä. Ne itävät yleensä vasta vuosi- en kuluttua ja säilyvät itämiskykyisinä jopa satoja vuosia. Koko kasvi on hyvin myrkyllinen. Jo muutama siemen saattoi aiheuttaa vakavan myrkytyksen, jopa kuoleman. Kasvi oli ennen muuta särkyä lievittävä rohto, mutta siitä valmistettiin myös puudutusainetta leikkauksiin aikana, jolloin nykyiset nukutusaineet olivat tuntemattomia. Keskiajalla kasvia käytettiin myös huumaavana noitien rohtona hallusinaatioiden aikaan saamiseksi, mutta myös hyönteismyrkkinä ja rotien karkottamiseen.

Teksti ja kuvat
Terttu Lempiäinen

Aiheeseen liittyvää kirjallisuutta

*Hämet-Ahti, Leena. & Suominen, Juha, 1993: Kasvistomme muinaistulok-
kaat: tulkintaa ja perusteluja. – Norrlinia
4. Vammala.*

*Piirainen, Mikko 2009: Kasvit 3. – Wei-
lin-Göös, WSOY. Porvoo.*

*Lempiäinen, Terttu 2010: Rohto- ja
hyötykasveja Päijät-Hämeestä kivikau-
delta uudelle ajalle kasvijäännösetutkijan
näkökulmasta. – Teoksessa (Toim. Hannu
Poutiainen): Hirviveenestä hullukaaliin.
Muinaisuskomukset arkeologisen aineiston
tulkinnassa. Päijät-Hämeen Tutkimus-
seura, Karisto, Hämeenlinna, ss. 132-145.*

*Lempiäinen, Terttu 2010: Muinaisten
peltojen rikkaruohot makrofossiiliaineis-
toissa. – Teoksessa (Toim. Juha Hirvilam-
mi): Varhainen viljely Suomessa. Suomen
Maatalousmuseum Sarka, Loimaa, ss. 3-19.7.*

*Lempiäinen, Terttu 2010: Hyöty- ja
luonnonkasveja 1300-luvun Turussa
– muutos maaseutuasutuksesta keskiaikai-
seksi kaupungiksi. – Turun Museokeskus,
Raportteja 22: 95-124, Turku.*

Kuva 1. Sikoangervo ja ketoneilik-
ka kukkivat Liedon Vanhalinnan
vuorella.

Kuva 2. Kukkiva nurmilaukka.

Kuva 3. Aurankukka on kadon-
nut kokonaan Suomen kasvilli-
suudesta.

Kuva 4. Monet nykyisin yleiset
piharikkaruohot (kuvassa piha-
tähtimö) levisivät viljelyn myö-
tä ihmisen raivaamille avoimille
kasvupaikoille.

Kuva 5. Hullukaali Naantal-
in luostarin kirkkomaalla.

Selångerin rautakautinen riimukivi ja keskiaikaisen kivikirkon rauniot.
Kuva Björnola Lind.

Ulvilan kirkon keskiaikainen Pyhän Olavin patsas.
Kuva Björnola Lind.